جوهی، کورد و عەرەب
دناڤبەرا 1941ـ1952

مۆتی زاکێن / ئۆرشەلیم   وەرگێڕان بۆ کوردیێ: ئامر طاهر

پێشەکیا وەرگێڕی

ئەریٚ ڕاستە کوردستان - وەکی ڤێگاڤیٚ مە ل گەلەك جهان گوه لێدبیت - بدرێژیا دیرووکا خۆ ولاتیٚ پێکڤەژیانا نەتەوی و ئاینیا خەلکیٚ ویٚ بوویە؟ دیارە بەرسڤا ڤیٚ پرسیاریٚ وەکی هندەك هزریٚ لیٚ دکەن، نە هندا ب ساناهیە و هێشتا هندە بەرپەڕێن دیرووکا مە ب درستی نەهاتینە نەخشاندن و ئەگەر ئەڤ کارە بتمامی بهێتە کرن، دبیت ئێدی کەسەك ویٚ ڕێکیٚ نەدەتە خۆ ڤی دروشمیٚ جوان بساناهی بلند بکەت. چێدبیت ئێك ژ گرووڤێن ڤیٚ ڕاستییٚ ژی، دیرووکا ژیانا جوهییان ل کوردستانیٚ بیت کو هەتا نووکە ڤەکولینێن زانستییێن تێروتەسەل لسەر نەهاتینە کرن و بدیتنا من ئەڤە مژارەکا گرنگە کو دڤێت ڤەکولەر و دیرووکنڤیسێن کورد پویتەی پیٚ بدەن و خامیٚ خۆ بۆ دەرئێخستنا ڕاستییێن ویٚ ب ئاوایەکیٚ زانستی بێخنە کاری.

ئەڤ بابەتیٚ ل بەر دەستێن هەوە، کورتیا پشکا دوویٚ ژ ناما دکتۆرایا نڤیسەرییە[١] کو ژ لاییٚ ساندرین ئەلێکسی Sandrine Alexie ڤە بۆ زمانیٚ فەرەنسی هاتییە وەرگێڕان و د گۆڤارا ڤەکولینێن کوردی études kurdes دا، کو ژ وەشانێن ئەنستیتۆیا کوردی یا پاریسە، هاتیە بەلاڤکرن[٢]. من بفەر دیت ڤی بابەتیٚ زانستی کو ل سەر بنەماییٚ شەهدەییێن جڤاتا جوهیێن کورد ل ئسرائیلی هاتیە بەرهەڤکرن، وەربگێڕمە سەر زمانیٚ کوردی و بێخمە بەر دەستیٚ خوینەرێت هێژا، دا بزانن کو مە کوردان ژی ددیرووکا خۆدا، ل ژێر کاریگەریا گەلەك هۆکارێن دەرەکی، هندەجاران هشیاریا نەتەوی ئێخستیە ژێرپیٚ.

لوی دەمیٚ ئەم بخۆ ب کێمە نەتەوە(کەمینە- اقلیە) دهاتینە هژمارتن و ئەم ل ژێر ستەما ڤیٚ سیاسەتا شاش دنالین، مە بهەمان شێوە ڕەفتار دگەل جڤاتێن دینێن کوردستانی دکر. دبیت هۆکارێن ڤیٚ چەندیٚ ژی دئالۆز بن و ئەو بخۆ بابەتیٚ چەندین ڤەکولین و گەنگەشان بن. لیٚ یا من پیٚ مەبەستە، ئەوە کو دیرووکا مە بۆ مە ببیتە باشترین وانە، دا ئەڤ برایەتیا بیٚ وێنە، ئەڤا ئەڤرۆ ل کوردستانیٚ دناڤبەرا سەرجەم جڤاتێن نەتەوی و ئۆلی پەیدا بووی، ڕۆژ برۆژ خورتتر لیٚ بهێت. بلا ئەم کورد - کو بەریٚ کەمینە بووین و نووکە ژی زۆرینە! - وەبکەین کو ئێدی هێدی هێدی زاراوێن کەمینە و زۆرینە چ بهایەکیٚ ڕامیاری یان جڤاکی نەمینیت و هەر کوردەك، کلدانەك، تورکمانەك، هەر موسلمانەك، ئێزدی یان کریستیانەك، بەری هەر تشتەکی، خۆ ب هەڤوەلاتیەکیٚ کوردستانی بزانیت و ب هەمی مافێن خۆ یێن هەڤوەلاتینییٚ بێی هیچ جیاوازییەکیٚ شاد ببیت و یەکسانی د ماف و ئەرکاندا دناڤبەرا ئەندامێن هەمی جڤاتێن کوردستانی بەرقەرار ببیت.

ئامر طاهر

وەرگێڕ

دڤان ڕووپەلاندا ئەم دێ لسەر پێگەهێ جوهییان دناڤ جڤاکێ کوردیدا و پێوەندییێن وان دگەل کورد و عەرەبان دناڤبەرا سالێن (١٩٤١)ێ و (١٩٥٢)ێدا، ئانکو ددەه سالێت داوییێدا ژ هەبوونا جوهییان ل کوردستانێ ڕاوەستین. نەبوونا دوکیۆمێنتان ل دۆر جوهییێن کوردستانێ وێ دەلیڤێ نادەتەمە کو مە دیتنەکا بەرفرەه دەربارەی ڤێ سەربوورا جوهییان هەبیت، ئەوا دوو ڕویدانێن گرنگ بخۆڤە دگریت: کۆدتایا ڕەشید ئەلگیلانی ل سالا (١٩٤١)ێ و زنجیرەکا ڕویدانان هەر ژ دەسپێکا شەڕێ فەلستینێ ل (١٩٤٨)ێ تا دامەزراندنا دەولەتا ئسرائیلێ کە بوونە ئەگەرێ کۆچبەربوونا ب کووما جوهییان ژ عێراقێ بەرەڤ ئسرائیلێ.

هەتا دەستپێکا شەڕێ دووێ یێ جیهانی پەیوەندییێن موسلمان و جوهییان ل کوردستانێ چ ڕویدانێن بەرچاڤ بخۆڤە نەدگرتن. وان جوهییێن مە زانیاری ژێ وەرگرتین، پەیوەندییێن خۆ و موسلمانان ب شێوەکێ گشتی ب باش دنرخاند. پێگەها ڤان جوهییان و پەیوەندییێن وان دگەل جیرانێن وان ل گوندێن ئاکرێ و زاخۆ ژ دەڤەرێن دی دباشتر بوون. جوهییێن زاخۆ ب داخباریڤە دبێژن کو بیرا وان دهێت، دەمێ ل ڕۆژێن شەمبی بۆ شەبەتێ[٣] دچوونە کنێسێ، ل ڤەگەڕێ نەچار دبوون دبەر چایخانا گەڕەکێ ڕا ببوورن. کوردێن موسلمانێن د چایخانێ ڤە ژبۆ ڕێزگرتنا جوهییان جگارێت خۆ دڤەمراندن. ئەڤە بیرهاتنێن قووناغەکا کەڤنارا ژیانا کوردستانێنە، کو تێدا پەیوەندییێن موسلمان و جوهییان هێشتا گەلەك دباش بوون.

پەیدا بوونا بزاڤا سەهیۆنی و ناسیۆنالیزما عەرەبی ل چەرخێ بیستێ، پێگەها جوهییان ل وڵاتێن عەرەبی گوهوری. ل هەمی دەرا جوهییەك دشیا لایەنگری و پشتەڤانیا بزاڤا سەهیۆنی بکەت، بێی کو ژلایێ هەڤوەڵاتیێن خۆڤە ب خائین بهێتە ناڤکرن. لێ ل عێراقێ، دەستهەڵاتداران وەکی بزاڤەکا دژەعەرەب بەرێ خۆ ددا سەهیۆنیزمێ و بۆ ناسیۆنالیستەکێ عەرەب، جوهییەکێ سەهیۆنیست ب خائین دهاتە هژمارتن[٤]. ب پەیدابوونا دەولەتا ئسرائیلێ پەیوەندییێن جوهییان دگەل جیرانێت وانێت موسلمان گوهورینەکا بەرچاڤ بخۆڤە دیت. پۆلاك[٥] ڤێ چەندێ ب گوهورینا کولاڤێن جوهییان ڤە گرێ ددەت. دڤی ماوەیدا جوهییان تەربووش هێلا، کۆ کولاڤەك بوو د قووناغێن داوییێ ژ ژیانا دەولەتا عوسمانی دا بکاردهات و پتر سیدار دکرنە سەرێ خۆ کۆ کولاڤەك بوو ب شکلێ گەمیێ و ژ مەخمەلێ ڕەش بوو و پتریا ناسیۆنالیستێن نوییێن عێراقی ژ وی کولاڤی دکرنە سەرێ خۆ. ئەڤ هەوڵە بۆ خۆ وەکهەڤکرنێ دگەل خەلکێ دی، گرۆڤە بۆ نەمانا ڕۆژبرۆژ زێدەترا باوەریێ ل دەڤ جوهییان. دگەل هندێ ژی ئەو ڕویدانا ژ هەمیان پتر ژیانا جوهییێن عێراقێ سەرەوژێر کری، د ناڤبەرا شەڕێ جیهانیێ دوویێدا هاتە پێش. کۆدتایا ڕەشید ئەلگەیلانی ل سالا (١٩٤١)ێ و ئەو کوشتارا ب ناڤێ "فەرهوود" بدویڤدا هاتی، لەرزك ئێخستە گیانێ جوهییێن عێراقێ و کاودانەکێ تازە ئینا گۆڕێ، کو هەبوونا وا ل عێراقێ دئێخستە د مەترسییێدا.

ڕەنگڤەدانێن فەرهوودێ ل هەرێمێن کوردی

هەر ژ ناڤەڕاستا سالێن (١٩٣٠)ێ بزاڤا ناسیۆنالیستا عەرەبی و هەستێن دژەبریتانی بوارێ ڕامیاری و شەقامێ کوردی و عەرەبی داگیرکربوو و هەستێ دژایەتیا جوهییان پتر لێدکر. بێنزیۆن[٦] ئسرائیلی کو ژ فەلستینێ ب مەرەما بدەستڤەئینانا گیا و دارخورمێن عێراقی هاتبوو عێراقێ، سەرەدانا گەلەك ڕەڤەندێن جوهی ل باکوورێ عێراقێ ئانکو ل کەرکووکێ، هەولێرێ، مویسلێ، دهۆکێ و سندوورێ کربوو. ئەوی زانیاری ل دۆر وان ڕەڤەندان ژی بدەستڤە ئینابوون ئەوێن ل سلێمانییێ، ئاکرێ، کۆی سنجەق، ڕەواندز و ئامێدیێ دژیان و ئەو نە شیابوو سەرەدانا وان بکەت. ئەو گەلەك ب بەربلاڤ بوون و ڤەدەربوونا ڕەڤەندێن جوهی، یێ هێبەتگرتی بوو و بڤی ئاوایی پەیوەندیێن جوهیێن کوردستانێ ب وەلاتێ وان ڤە هەلدسەنگینیت: «غەریبی ل ڤێرە سەد دەستا د تەحلتر و نەخۆشترن. جوهی د سەرکوتکری نە. ئیهانا وان دهێتەکرن و دهێنە قوتان. بتایەتی دەمێ جوهییەك یێ بتنێ بیت، هێرش لێ دهێنەکرن. لێ یا ژهەمیا نەخۆشتر بۆ وان، ترسا بەردەواما جودابوونێ یە ژ وان تشتێن وانا ب ڤی وەلاتێ غەریبیێ ڤە گرێددەن. من ژ نشکەکێ ڤە خۆ دیتە دناف هندە ڕەڤەندێن جوهی کو چاڤەڕێی موعجیزەکێ بوون، بهێت وان ژ غەریبیا ل وەلاتێ عەرەبا ڕزگار بکەت و ببەتە سەر ئاخا ئسرائیلێ. هیچ ڕێکخراوەکا نەتەوی نینە و خەلك ژی دناڤبەرا خۆ دا پێ نائاخڤن. هندەکا ژوانا دڤیا ب ئاوایەکێ نهێنی من ببینن و هیڤی ژ من دکرن ژ بۆ کۆچبەربوونێ هاریکاریا وان بکەم. کاودانێن ڤان ڕەڤەندان دخرابن و هیچ ئومێدەك ژ بۆ باشتربوونێ د گۆڕێدا نینە."ئەم نەشێین گازندا زۆرداریێن خەلکێ ل دەف بەرپرسان بکەین. ئەو دێ مە کوژن، هاریکاریا مە ناکەن." ئەڤەنە گووتنێت ڕەڤەندێ ل مویسل. خەلکێ کەرکووکێ ژی دبێژن : "ئەگەر بارانەك نەهێت و خەلایەك پەیدا ببیت، ئەو دێ فەرمانا مە ڕاکەن." گەلەك ژ وانا دوکاندارن یان ژی بازرگانێن گەڕووکن کو مفایەکێ گەلەك جاران ئاشۆپی ب شێوێ دەینێن چ جاران نەدایی ژ موسلمانێن ڤی وەلاتی دکەن. هیچ ئومێدەك نینە کە بشێن دەینێن خۆ و تەنانەت بەشەکێ

وان ژی بستینن. گەلەکان حەز دکر هند پارا کووم بکەن کو تەنها بشێن پێ کۆچبەر ببن. چونکی گەلەك ژوانا سەرمایەکێ بەرچاڤ بدەین ل دەف خەلکێ نەجوهی هەیە و دهەمان دەمدا هند پارێ بەرهەڤ نینە کۆ بشێن پێ کۆچبەر ببن... لەوما هزرا فرووتنا خانی و تشتێن خۆ دکەن. لێ ددترسن ئەگەر خەلك ب مەرەما کۆچبەریا وا بحەسن، نەکە هێجەتەك بکەڤیتە لەپا کو وان پتر ئازاربدەن یان کەیسێ خۆ لێ ببینن. ئامانجا وان یا سەرەکی پەیداکرنا ڕێکەکێیە ژبۆ کۆچبەربوونێ.» (٧)

ئەڤە ژی پێنج سەرهاتی ژ وان ڕویدانان ئەوێن ل ناڤەندێن سڤیلێن جۆراوجۆر ل کوردستانا عێراقێ ل ژێر ڕژێما ڕەشید عەلی هاتینە پێش.

کەرکووك

مۆشێ داباس ژ کەرکووکێ دبێژیت کو فەرمانداری دەڤەرێ مرۆڤەك بوو ڕێز ل قانوونێ دگرت و کەرب ژ جوهییان نەڤەدبوون. ڕێڤەبەرێ پۆلیسان و حاکم ژی هەروەسا. ئەڤ هەلویستێ وان دوێ ڕویدانا دنیڤا دووێ ژ سالا (١٩٤١)یدا هاتیە پێش، هاریکارێ جوهییان بوو.

«کچا یاکۆب لێڤی یێ بریکارێ کۆمپانیا فۆرد، د حەوشا مالا خۆدا جلك ب ڕستکێڤە دهلاویستن. هندە خراپکاران کو دڤیا چاڤ ل ڕویدانێن بەغدا بکەن، کرە هەوار کو ئەو کچ یا ئیشارەتا ددەتە فڕۆکێن بریتانی(٨). پۆلیسان بلەز قەستا مالا وان کر و کچك برە سەنتەرێ پۆلیسان، دا وێ و مالا وان ژ هێرشان بپارێزن. ڕەڤەندێ دەم ل دەست هەلوێست وەرگرت و نوینەرێن وان پێکڤە چوونە دەف موتەسەرفێ (فەرمانداریێ گشتی). فەرمانداری کچك پشتی دوو دەمژمێران ئازاد کر و بەلکی خراپکار ژی سزا دابن و یان بکێمی ڤە گەف لێ کربن کو ئێدی ب کریارێن وەسا نەڕابن. پتریا خەلکێ کورد چ دژاتی دگەل جوهییان نەبوو. دەنگوباسێن کوشتارا بەغدا ئەم گەلەك پەریشان کربووین و ئەم ژ بۆ تەناهیا جوهیێن ڤێرە گەلەك دترساین. لێ دەمێ مەزانی کو جەمیل ئەلمدفەعی حکوومەتەك پێك ئینایە، مەزانی کو مەترسی ب داوی هاتن.»

ل تەباخا (١٩٤٢)ێ سەربازەکێ جوهی کو دناڤ ڕێزێن سوپایێ بریتانیدا خزمەت دکر، هۆسا ڤەگێڕایە کو ل دەمێ کۆدتایا ڕەشید عەلی جوهییان ژ ترسا جیرانێت خۆدا خۆ بۆ دەمێ هەیڤەکێ دگەڕەکێن خۆدا ئاسێ کربوو.

« من لاوەکێ جوهی دنیاسی (ئەز هەڤالێ برایێ وی یێ مەزن بووم؛ هەر دووان ل کۆمپانیا نەفتا ڕافیدەین کاردکر.) و تەنها کەس بوو دوێرا پشتی وان ڕویدانان، ژ مالێ دەرکەڤیت. برایێ وی ماوەکی ل بەغدا د ناف ڕێزێن سوپایێ عێراقێدا خزمەت دکر. لێ دەمێ دیتی کو سەروبەر یێ تێك دچیت (بەرپرسێ وی یێ لەشکەری ئەو بهندێ تاوانبار

دکر کو ئیشارەتا ددەتە فرۆکێت بریتانی) شانسێ خۆ تاقی کر و ڕەڤی. پشتی سەرکوتکرنا سەرهلدانێ، بڕێکا کرینا خەلکی، خۆ ژ خزمەتا لەشکەری قورتال کر... هەر دوو برا ب نهێنی گووتبوو من کو دماوێ سەرهلدانا ڕەشید عەلی دا هەمی کارمەندێن بریتانییێن کۆمپانیا نەفتا عێراقی و کۆمپانیا نەفتا ڕافیدەین[٩] هاتبوونە زیندانی کرن. دەمێ فرۆکەڤانێن ئەلمانی دباژێڕیدا هاتن و چوون دکرن (بۆ ماوێ سێ هەفتیان لوێدەرێ مابوون) و جوهی د مەترسیەکا مەزندا بوون، حاخام باشی یێ باژێری پێکوول کرن پەیوەندییێ دگەل موتەسەرڕفێ باژێری و دەڤەرێ (کو کوردەکێ هەڤالێ بریتانییان بوو) بکەت. پشتی موتەسەرڕفێ بەرتیلەکا بەرانبەری (٣٠٠٠) دینارێ عێراقی ستاندی، فەرمان دا پۆلیسان کو ڕێکێ ل هەمبەر هەر هێرشەکا ل جوهییان بهێتە کرن، بگرن. پشتی سەرکوتکرنا سەرهلدانێ، پلا وی موتەسەرڕفی ل بەغدا هاتە بلندکرن[١٠].

بێنزیۆن ئسرائیلی دنڤێست کو ل ژێر حوکمێ ڕەشید عەلی، گەلەک جوهییێن کەرکووکێ دابوو زانین کو بۆ خۆ تڤەنگ کرینە و ڕێکێ نادەن وەکی پەزی بەرەف سەرژێگەهێ بهێنە ڕەوانەکرن. هەروەسا دنڤێسیت کو پشتی هاتنا ڕەشید عەلی بۆ سەر حوکمی، هندە دەستەکێن بچویکێن جوهیان ژ گوندان بەرەف باژێڕان کۆچبەر ببوون.

سلێمانی

مەها نیسانا سالا (١٩٤١)ێ ل سلێمانییێ یا تەنا بوو و هیچ تشتەکی ژیانا جوهییێن باژێڕی تێکنەدابوو. شالۆم شالۆم ڕاسپارتیێ نهێنیێ جڤاتا جوهییێن فەلستینێ ل سلێمانییێ بوو. وەکی ڤەدگێڕیت، ل ڕۆژا دووێ ژ جەژنا شاڤووئۆتێ[١١] «د دەمەکیدا کو ئەم ل کنێسێ بووین، دەنگەکێ مەزن هاتە مە. کوومەکا خراپکاران نێزیکی شەقامێ جوهییان ببوون. وان دڤیا ب زۆری بچنە دمالێت مەڤە. ئیمامێ باژێری محەمەد گولانی پێزانی کو ژمارەکا خراپکاران دڤێت هێرشێ ببەنە سەر جوهییان. بەرەڤ جهێ ڕویدانێ بەزی و داخواز ژ وان کر خۆ نێزیکی وی بکەن. وی ئەڤ ئاخفتنە گووتنێ: «من دڤێت ئێک ژ هەوە

بەرسڤا پرسیارا من بدەت.» خراپکارەکی خۆ نێزیك کر و گووت: «بەلێ سەیدا، ئەز دێ بەرسڤا تەدەم.» ئیمامی گووتێ: «وە چ ئنیەتە؟» لاوی بەرسڤ دا : «مە زانی کو ل بەغدا هێرشان دکەنە سەر جوهییان. مالێ وان تالان دکەن و ژنێت وان وەکی پویرەی بۆ خۆ دبەن. مە ژی دڤێت وە بکەین.» «کێ ئەڤ فەرمانە دایە؟ مووسای، عیسای یان محەمەدی؟» (بەرسڤ ئەڤە بوو) «کەسێ نە. جوهی خائینن و مە دڤێت توولا خۆ لێڤەکەین.» ئیمامی پرسیار کر: «کێ گووتیە هەوە کە ئەو خائینن؟» «مە یا زانی وە دبێژن.» «نووکە گوهێ خۆ بدەنە من. ئەوێ گووتیە هەوە جوهی خائینن، ئەو بخۆ خائینە. ئەو خەلکێ ل بەغدا تالانی دکەن، تاوانبارن. وان نە باوەری ب خودێ هەیە، نە ب پەیاما وی. جوهی یێن ل سەر بەختێ مە و ئەم دڤێت وان بپارێزین. هەرکەسەکێ خرابیێ ل هەڤپەیمانێ خۆ بکەت، دێ چیتە جەهنەمێ. نووکە وە دڤێت چ بکەن؟» هەمیان بەرسڤ دا : «ئەی ئیمام، دێ فەرمانێن تە بجه ئینین.» ئیمامی گووتێ: «جا هەرنە مالێت خۆ و بڕۆژی بن، دا خودێ ژبەر گونەها وێ خرابیا وە دڤیا ل جوهییان بکەن، ل هەوە ببووریت. ئەگەر هندەکێت دی هاتبان خرابیێ لێ بکەن، هوین دا چ کەن؟ هوین نە دهاتن بەرەڤانیێ ژێ بکەن؟ دێ ببەزنە مالێت خۆ و تەوبێ ژ گونەهێت خۆ بکەن.» هەمیان سەرێ خۆ چەماند و دەستێ ئیمامێ ماچی کر و چوونە مالێت خۆ.»

سەربازەکێ جوهیێ هێزێن بریتانی بناڤێ شالۆم راشبا بەحسێ سەرەدەریا شێخ موحەمەد (شێخ مەحموودێ بەرزنجی) د ماوێ سەرهلدانا ڕەشید عەلیدا[١٢] دکەت. ل گورەی سەرهاتیا داهاتی دیارە ئەو شێخ مەحموودێ بەرزنجیێ سلێمانیێ بوویە.

دەمێ ئەو ل بەغدا، ڕەشید عەلی و یوونس سەبعاوێ داخوازێ ژێ دکەن بانگەوازیا کوردان بکەت دەست بدەنە چەکی و بەشداریێ د سەرهلدانێدا بکەن. شێخی کو لایەنگریا بریتانیا دکر، پێشنیار کر کو کارەکێ کاریگەرتر ژ هنارتنا پەیامەکێ بهێتە کرن، کو ئەو بخۆ بەرەف سلێمانیێ بکەڤیتە ڕێ و دەم ل دەست هندە یەکێن لەشکری ژ کوردان ژبۆ پشتەڤانیکرنا بهێزا سەرهلدانێ پێك بینیت. ڕەشید عەلی ئەڤ پلانە پەسەند کر. شێخ موحەمەد (مەحموود) کەفتە ڕێ. دەمێ ژ بەغدا دەرکەفتی، پەیوەندی ب مێجەر لیۆن major Lyon ی (کارگێڕێ ڕامیاریێ بریتانیا ل دەڤەرا کەرکووکێ) کر و پێکڤە چوونە ناڤ گەلەك جڤاتێن دەڤەرا سلێمانیێ و داخواز ژێ کر کورد - کو بەهرا پتر لژێر کاریگەریا وی بوون - ب هیچ ئاوایەکی پشتەڤانیا ڤێ سەرهلدانێ نەکەن. ئەڤە وەکی خزمەتەکا مەزنا دڕاستا بریتانیاندا، هاتبوو هژمارتن[١٣].

لۆنگریك دبێژیت کو هیچ ئاغایەکی پێ خۆ ب یێ ڕەشید عەلی ڤە گرێ نەدا. شێخ مەحموودی پێکوول کر ژ بۆ پشتەڤانیا بریتانیان هێزێن خۆ بێخیتە کاری. هەرچەندە

بیۆگرافیا نوی یا لیۆنی بەحسێ شێخ مەحموودی دکەت، لێ ئاماژێ ب ڤێ ڕویدانێ ناکەت[٤١].

ڕۆبن بارئامۆن ژ سلێمانیێ دبێژیت کو وی «هەتا بەری هینگێ هیچ پەیوەندییەك دگەل خاکا ئسرائیلێ نەبوون». پشتی ڕویدانێن ل دەسپێکا ساڵێن چلاندا هاتینە پێش، ڕەبەن یۆمتۆڤ بارئامۆن سەرۆکێ ڕەڤەندا سلێمانیێ کۆچبەری ئسرائیلێ بوو و ئەڤ چەندە لبەر گەلەکێت دی نا[٥١].

دهۆك

یووسف گاملییێلی ژ دهۆکێ دبێژیت کو بدرێژیا کۆدتایا ئەلگەیلانی، «د ماوێ ڤێ قویناغا هێتلەریدا» وەکی ئەو بخۆ ناڤ لێددانیت، «جوهییێن کوردستانێ کەفتنە بەر ڕەحما ڕژێمەکا نەیار و عەشیرەتاندا.» کو بێ سەبرانە ل هیڤیێ بوون مفای ژ ڤێ دەلیڤا بێنقەدانا دەسەلاتێ ببینن. داخواز ژ ڕەڤەندا جوهی ل دهۆکێ هاتبوو کرن کو بهایێ (١٠٠) لیرێن زێڕی باجێ بدەن و ترسا کوشتارەکێ ددلێ جوهییاندا بوو. بابێ گاملییێلی کو هاخامباشی بوو، چووبوو سەعید ئاغای ببینیت.

«وانا گووتبوویێ کو دڤێت جوهی سەد لیرێن زێڕی بینن...جوهیان (پارە) نەبوون... دهەژار بوون...هندەك دشیان باجێ بدەن، لێ بەهرا پتر، (٩٠٪) نەدشیان... پێدڤی بوو هەر ئێکی ژ مە سەد لیرە دابان، ئەگەر نە، دا جوهی هێنە کوشتن. هەر وێ شەڤێ عەشیرەت هاتن و دڤیا هێرشێ بکەن و مالێت جوهیان تالان بکەن...»

ساسۆن نـەعووم ژ دهـۆكێ دگـەل داود سـەلمان و هاخـام شـێلتۆڤ ژوان نوینـەران بـوون كـو ژلایێ قایمقامی ڤە دماوێ كێشا ڕەشـید عـەلی دا هاتبوونـە بانگهێشـت كـرن. نـادی هورمـوزی یێ قایمقام گووتبوویێ كو فەرمانـەك ژ بەغـدا هاتیـە، هـەر جوهیـەك دڤێـت كەمیـەكا زێـڕان بدەت. ئەوی ماوێ سێ تا چوار ڕۆژان دەلیقە دابوویێ كـە ڤـی بـڕێ زێـڕان خرڤەكەن. ئـەوانا هەمی ڕەڤەند ئاگەهـدار كربـوو و جڤاتـا پیـاوێن ئـایینی دەسـت ب نڤێـژ و ڕۆژیـان كربـوو، دا فـەرمان بهێتـە لادان. خوشـبەختانە دوو سـێ ڕۆژان پشـتی هینگـێ ڕەشـید عـەلی هـاتبوو لابـرن[٦١].

یووسف گاملیێلی دنڤێسیت كو وەسا دیار بوو بەشەكێ عەشیرەتا دوسكی یـا سـەعید ئاغـای و هندە ئەندامێن عەشیرەتا فەرحان ئاغای، ڕەشید ئاغـای و مسـتەفا بێسـفكی (بـابێ سـەلیمێ مستێ)، حەز دكر هێرشێ ببەنە سەر دهۆكێ و سندوورێ. یووسف گاملیێلی دبێـژیت كـو وان دڤیا مفای ژ بـێ سـەروبەریا ل سـەردەمێ حكوومـەتا ڕەشـید عـەلی پەیـدا بـووی، وەربگـرن و «جوهییان بكوژن و تالان بكەن». بابێ یووسف گاملیێلی بۆ سەعید ئاغای«گەلـەك پـارە وەكـوو بەخشیش دگەل خـۆ بـرن» و ئاغـای «وێ شـەڤێ نـەهێلا چ خرابـی بگەهیتـە جوهییـان». بـابێ یووسـفی ل ئێڤاریـا جـەژنا شـاڤووئۆتێ هـەر ب وی ئـاوایی چـووبوو قایمقـامی ببینیـت. وێ شەڤێ چ ڕویدان نەهاتبوونە پێش.

«...هەرچەندە، ڕۆژا پاشتر، قایمقامی گازی بابێ من كر دا ببێژیتێ كـو ڕەشـید ئەلگـەیلانی یـێ هاتیـە كوشـتن و ڕژێمـەكا بریتـانی یـا هاتیـە دامەزرانـدن : «هـوین نابیـت ئێـدی بترسـن.» ئەڤە بۆ جوهییان جهێ دلگەرمیێ بوو. بابێ مـن كەفیكـەك ددەسـتیدا، هاتەڤـە و كـرە هـەوار «گەلی جوهییان، ئێدی نەترسـن»؛ چـوو كنێسـێ، جهـێ كـو هـەمیان جـەژنا شـاڤووئۆتێ پـیرۆز دكر. بڕاستی چەژن بوو ڕۆژا شادیێ، دلگەرمیێ و كامەرانیێ.»

زاخۆ

د ماوێ دەستهەڵاتداریا رەشید ئەلگەیلانی دا حكوومـەتێ داخـوازا «بـڕەكێ مـەزنێ زێـڕان» ژجوهییێن زاخـۆ كربـوو. مـەعالم ئیـبراهێم ژ زاخـۆ بیرهـاتنێن خـۆ هۆسـا ڤـەدگێریت : «دوو هەیڤا پشتی جەژنا ڤیامەتێ كۆدتایەك هاتەكرن و بانگەوازیا جوهییان هاتـەكرن... بـابێ مـن ئەندامێ شاندەكێ جوهییان بوو...گووتێ دڤێـت هـزار مسـقالێن زێـڕێ بیـنن (هـەر مسـقالەك ٤،٠٥ گرامە)... جوهییان پازدە ڕۆژ بۆ خرڤەكرنا ڤی زێڕی هەبوون.»

ئەندامێت كۆمیتێ دەست ب دانوسـتاندنێت خـۆ كربـوون. لـێ نـەدزانی ڤـی بـارێ گرانـێ ژ نشـكەكێ ڤـە، ب چ ئـاوایی ل سـەر هەڤـدوو پارڤەكەن. نێزیكی جـەژنا شـاڤووئۆتا جوهییـان، قایمقـامی گـازی وان كربـوو و ژبـەر ڤێكنـەكرنا وان و پێچـێنەبوونا وان د كوومكرنـا زێـڕێ داخوازكریدا، ماوێ وان بۆ هەفتیەكا دی درێژ كربووڤە. ماوەكێ كێم پشتی شكستنا كۆدتـایێ

ڕەشید عەلی ڕەڤی بوو و پەیامەك هاتبوو هنارتن بناڤ و نیشانێن "الغاء". هایا گاڤیش چوار سەرهاتیێن جوهیێن زاخۆ ل دۆر ترسا ڤێ قویناغێ ڤەدگێڕیت. بیرا مۆرداخای سادۆی دهێت کۆ دەمێ داخواز ژجوهیان هاتیەکرن کەمیەکا مەزنا زێڕی (دوو یا دەھ کیلو) بدەن، ئەو دناڤ خۆدا ب شەڕەدەف چووبوون. بیرا هایا گابێ دهێت کۆ ژوان هاتبوو خواستن «نێزیکی شەش کیلوییێن زیڕی دماوێ سێ ڕۆژاندا بینن، یان ژی جوهی دێ هێنە کوشتن.» جوهییان دڤیا زێڕێن ژنێن خۆ ژێ بستینن. وان فەرمانا ڕۆژیەکا گشتی بۆ ماوێ سێ ڕۆژان دابوو و ل داویا ڕۆژیێ ڕەشید عەلی شکەستبوو و فەرمانا ستاندنا باجێ ژی هاتبوو ڤەگەڕاندن. بیرا سالح قولوی دهێت کە داخوازا «نێزیکی هزار گرامێن زێڕی» هاتبووکرن. هەر دوی دەمیدا، «وان مەزنێن جڤاتێ کرنە د زیندانێ ڤە» ژ وانا ژی مۆشێ گابایێ موختار، هەتا کو برا پارەی هاتیەدان. ل دویف بیرهاتنێن سەلیم گابای ژی داخوازیا «نێزیکی دووهزار گرامێن زێڕی» هاتبووکرن. ئەو گەلەك داکۆکیێ ل سەر وێ چەندێ دکەت کو ڕەفتارا قایمقامی گەلەك دگەل بابێ وی مۆشێ گابایێ موختار یا باش بوو و وی دڤیا ماوەکی بۆ خرڤەکرنا پارەی بدەتێ «چونکی دوێ باوەرێ دابوو کو کۆدتا دێ تێك شکێت.»

ڕویدانێن ناڤەڕاستا سالا (١٩٤١)ێ هەستێ ئێمناهیا جوهییان هەژاند. گاڤیش هایای کو هەڤدیتن دگەل کوومەکا جوهیێن زاخۆ کربوون، ڕاگەهاندبوو کو تەڤنەکێ جڤاکی و نافخۆیی یێ بدرێژیا چەندین جیلان دهاتە ڤەهاندن، «بۆ جارا ئێکی و پشتی چەندین سالا هاتە برین»[١٧]. هەروەسا ڕاپۆرتەکا بەشێ کۆچبەریا گەنجان یا ئاژانسا جوهییان ل بەغدا ل سەرێ مەها نیسانا سالا (١٩٤٢)ێ دبێژیت: «من وەسا ددیت کو جوهی کەتبوونە د مەترسیەکا مەزندا و وەکوو کەمیەکا دهۆشداریێدا، دهشیار بوون. وان چ باوەری ب هەڤالێن خۆ یێن عێراقی و هەتا بریتانی ژی نەمابوو. ئەو گەلەك درەشبین بوون، چونکی چ بەرپرسەکێ عێراقی خۆ لێ نەکربوو خودان، یان ژبەر وێ چەندا د کوشتارێدا بسەرێ وان هاتی، کەسێ داخوازا لێبوورینێ ژێ نەکربوو و کەسێ بێزاریا خۆ دەرنەبڕیبوو.»

کۆی سنجەق

وەسا دیارە کو شەش سەد جوهی ل سالا (١٩٤٧)ێ ل کۆی سنجەق دژیان و پێنجی خێزان ل سالا (١٩٥٠)ێ ل ڤی باژێری دژیان. ل سالا (١٩٤١)ێ ل دەمێ کۆدتایا ڕەشید عەلی، نێزیکی (٣٠٠٠)موسلمانان چوار دەورێن مالێن جوهییان داگیر کربوون. جوهییان دوکانێن خۆ گرتبوون و دمالێن هەڤدوودا خرڤەببوون. ئسرائیل شۆمێر ژ کۆی سنجەق وەسا ڤەدگێڕیت کو پۆلیسان نەدڤیا د هەوارا جوهیان بێن. لێ هەڤالەکێ وی یێ موسلمان بەرەڤ مالا شێخ مەلا خوێزی بەزیبوو، دا وی ژ ڕەوشا خرابا هەڤالێن خۆ یێن جوهی ئاگەهدار بکەت. مەلا خوێزی هندە زەلامێن خۆ هنارتبوون، دا ل هەمبەر کووما خەلکی بەرەڤانیێ ژ مالا

ئسرائیل شۆمێری بکەن. ئسرائیل شۆمێر وەسا ڤەدگێڕیت کو هەژدە زەلام هاتبوونە مالا وی و لبەر پەنجەرا مالا وی و چواردەورێن خانیێ وی ڕاوەستابوون. چەکێن خۆ سیارکربوون و گووتبوو کووما خەلکی کو یەکەم کەسێ بەرەکی بهاڤێژیت، دێ هێتە کوشتن. کوومێ بەرسف دابوو کو جوهیەکی ژ سەربانی سێ بەرێت وان وەرکین و وان بەس دڤێت بەرسڤێ بدەن. ئسرائیل شۆمێری بخۆ پشتڕاست کربوو کو یەکەمجار جوهیەکی بەر دوان وەرکربوون[١٨]. ڤەگێڕانێت ساسۆن های ل دۆر ژیانا جوهیێن کۆی سنجەق ئاماژێ ب چوار حالەتێن کوشتنا جوهییان دکەن. لێ خەبەردانێن وی ل دۆر ڕویدانێن پشتی کۆدتایێ هەر دوەسانن وەکی مە ل سەری ئاماژە پێدای. ساسۆن های دبێژیت کو جێگرێ ڕێڤەبەرێ پۆلیسان حەز دکر هاریکاریا جوهییان بکەت. لێ کەسێ خۆ نەکربوو دگەلدا. ئەو کەسێن د هەوارا جوهییان هاتین، کاکە زیاد و مەلا خوێز بوون. وان زەلامێن خۆ هنارتبوونە دەف جیرانێن خۆ یێن جوهی و هندەك ژ وانا لبەر دەرازینکا مالێن جوهییان ڕاوەستابوون و ئاگەهداریا کووما خەلکی کربوو کو چ ئازارێ نەگەهیننە جوهییان.

ب. ڕەنگڤەدانێن دامەزراندنا دەولەتا ئسرائیلێ

کاودانێن جوهییان ل عێراقێ پشتی دامەزراندنا دەولەتا ئسرائیلێ ل (١٤) گولانا (١٩٤٨)ێ خرابتر لێ دهێن. گرژی دناڤبەرا موسلمان و جوهییاندا پتر لێ دهێت، دوی دەمیدا کو عەرەبێن عێراقێ و یێن ولاتێن دی خۆ گەهاندبوو ئێك، دا شەڕێ جوهییان ل فەلستینێ بکەن و هاتبوونە تێك شکاندن. ل تەباخا (١٩٤٨)ێ، پەرلەمانێ عێراقێ "سەهیۆنیزم" لسەر بەندا (٥١) ژ یاسا سزادانێ زێدەکر، و مل بملێ کۆمۆنیزمێ دلیستا وان بزاڤ و ئایدیۆلۆژیاندا دانا کو ئێمناهیا عێراقێ دئێخستە دمەترسییێدا و سزایێ وێ دگەهشتە سێدارەدانێ ژی. لەشکرێ عێراقێ دەست ب هندە گوهوڕینان کر کو ب باشی ڕەنگڤەدانا ڤێ قوناغا تایبەت بوون. سەربازێن جوهی دڤیا ژ سەربازێن دی یێن عێراقی بهێنە جوداکرن. دڤیا چەکێ خۆ دانابا و چووبانە د کەمپێن کاریڤە. دەستەهەلاتداران بەرپرس و پلەدارێن لەشکەری و پۆلیسێن بنیات جوهی کرنە دەر. دناف خەلکیدا بۆ فەلستینیان بێش دهاتە کرن و جوهییان ژی پارە ددان. بەلکی ژ بۆ هندێ دا خۆ ژ گومانێن بەربەلاڤێن خەلکی دڕاستا خۆدا بڤەدزن.

جوهیێن کورد پەیوەندییێن خۆ دگەل جیرانێن خۆیێن موسلمان هەتا بەری توندبوونا گرژیان دناڤبەرا عەرەب و جوهییان لسەر فەلستینێ و شەڕێر (١٩٤٨)ێ و پەیدا بوونا دەولەتا ئسرائیلێ، ب باش دهەلسەنگاندن. هایا گاڤیش پرسیار ژ دوازدە جوهیێن زاخۆ کرینە کو وەسا ڤەدگێڕن کو پەیوەندییێن جوهی و موسلمانان هەتا شەرێ دووێ یێ جیهانی دباش بوون. ژێدەرێن جوهییان دوو ڕویدانێن سەرەکی وەکوو گرنگترین ئەگەرێن تێکچوونا

ڤان پەیوەندیان دەستنیشان دکەن. مەجید و هێرتێل گابای کو خێزانێن وان ل ئاکرێ گەلەك دناڤدار و جهێ رێزگرتنێ بوون، دبێژن کو هەبوونا نازیێن ئەلمانی ل عێراقێ دماوێ شەرێ دووێ یێ جیهانیدا ئەگەرێ گوهورینا رەفتارا خەلکی دگەل جوهیان بوو. دامەزراندنا دەولەتا ئسرائیلێ وەرچەرخانەکا دی دسەرەدەریا دراستا جوهیاندا کر. ئەو ژی دەمێ نەیارێن جوهیان ل کوردستانێ دژی جوهیێن نافخۆیی رابووینە سەرخۆ(٩١). ساسۆن نەعووم ژ دهۆکێ پشتراست دکەت کو پەیوەندی دناڤبەرا جڤاتان «بەری پەیدا بوونا کێشا فەلستینێ» دباش بوون. ئەو بەحسێ کەرب و گەفان، تاوانبارکرنێن بێ بنەجە و ڤەکوولینێن پۆلیسی دراستا جوهیێن سڤیلدا دکەت. یووسف گاملیێلی ژ دهۆکێ دبێژیت کو پشتی دامەزراندنا دەولەتا ئسرائیلێ ترس و نیگەرانیێن جوهیان و شیانێن موسلمانان د ئێشاندنا واندا پتر لێهاتبوون. لیڤی مۆرداخای یاکۆب ژ شندووخا «پێنج سالان بەری کۆچبەری ئسرائیلێ ببیت» بەرەڤ دهۆکێ کۆچبەر ببوو. ئەو دبێژیت، پەیوەندی دگەل کوردێن موسلمان هەتا بەری «ناف نڤێسینێ ژبۆ کوچبەریێ بەرەڤ ئسرائیلێ» و پاشگەزبوون ژ رەگەزناما عێراقی ژی، دباش بوون. پشتی هینگێ وان دژاتیا مەکر. ب دیتنا نەعووم و هاروون نەعووم ژ زاخۆ کو بەرەڤ بەغدا کۆچ کربوو، کێشە دگەل موسلمانان دگەل پەیدا بوونا کێشا فەلستینێ هاتنە گۆڕێ. مۆرداخای سەعدۆ ژ زاخۆ ژی دبێژیت: «پەیوەندی دگەل کوردان گەلەك دباش بوون. هەتا بەری دامەزراندنا دەولەتا ئسرائیلێ ئەم وەکی برا بووین. پشتی هینگێ خەندەکەك کەفتە دناڤبەرا مەدا. کەسەك ژ مە نەدشیا بەحسێ دەولەتا ئسرائیلێ بکەت. چونکی دا مە ب سەهیۆنیزمێ تاوانبارکەن. »

کاودانێن جوهیان خراپتر لێدهێن

پێنج سالێن داوییێ ژ هەبوونا جوهیان ل کوردستانێ، سالێن خۆنیشادانێن دژی دەولەتا ئسرائیلێ و بریارێن تێکدانا سەروبەرێ جوهیێن نافخۆیی بوون. ئێك ژ دروشمێن خونیشادەران «بمریت جوهی» بوو. رۆژەکێ بەری راگەهاندنا دەولەتا ئسرائیلێ ل (١٤) گولانا (١٩٤٨)ێ حکوومەتا عێراقێ بارێ قانوونا عورفی ل سەرانسەری عێراقێ راگەهاند و هەر جۆرە خرڤەبوونەك یان هەلگرتنەکا چەکی قەدەغەکر. ئەڤە قویناغەکا گرژیێ بوو. هەرچەندە کۆئێن وەسا دبینیت کو گرژی پتر ل جهێن دیێن عێراقێ زالٚ دبوو «ژبلی کوردستانێ کو خەلکێ وێ هەڤدلیا خۆ بەرانبەر جوهیان دەردبری.» مێیر دبێژیت کۆ ژ ئەدگارێن ڤێ قویناغێ نەمانا باوەریێ بوو ل دەڤ جوهیان و ترسا هندێ کو نەکە رویدانێن سالا (١٩٤١)ێ دووبارە ببنەڤە، یان ژ وێ ژی خراپتر لێبهێت. جوهیێن زاخۆ دبێژن کو پەیوەندیێن باش دگەل کوردان هەبوون و کوردان رێز ل وانا دگرت. لێ گابریێل لانیادۆ دبێژیت: «...پشتی دامەزراندنا دەولەتا ئسرائیلێ، ژیان گەلەك دژوار بوو و جوهیان بەرەڤ

بەغدا بارکر. ژ وێدەرێ ئالیەتەك پەیدا دکر کۆ خۆ پێ ب قەچاغی دەربازی ئیرانێ و ژ وێرێ ژی دەربازێ ئسرائیلێ بکەن.»

لانیادۆی، کو ل گەلەك بازێرێن کوردان دەرس دابوون، ددیت تا چ ڕادە ژیان لبەر قوتابیێن جوهی دژوار ببوو. ئەو ژبەر ((قوتابیێن موسلمانێن توندڕەوێن)) سفکاتی ب وان دکرن، درەڤین. لانیادۆ ڤەدگێڕیت کۆ وی ل زاخۆ گەلەك ژ وان قوتابیێن ژ بەر ئازارا موسلمانان خواندنا خۆ بجه هێلای و هندەکێن تازە، کو دزانی ئەو دێ وان ژ ئازارێن موسلمانان پارێزیت و دێ هاریکاریا وان کەت، خرڤەکربوونەڤە.

سەرهاتیا خوارێ ڕادێ وێ گومانێ نیشا ددەت ئەوا ل هەمبەر جوهیێن کوردستانێ مینا جوهیێن دی یێن عێراقێ ل داویا سالێن چلان ژ ئەگەرێ گرژیا ڕۆژبڕۆژ توندترا دناڤبەرا عەرەب و جوهییاندا ل فەلستینێ، پەیدا بووی. ساسۆن نەعووم ژ دهۆکێ دبێژیت کو پۆلیسان کەسەك گرتبوو کو نفشتیەك ڤێبوو ب خەتێن عبری و عەرەبی ل سەر نڤێسی بوو و ستێرەك ژی دناڤبەینێ دا بوو. پۆلیسان گومانێن سیخوڕیێ بربوونێ. شەڤەکا شەمبی پۆلیسان گازی ساسۆن نەعوومی کربوو دا کابرای بدەتە نیاسین. بەری کو خێزانا وی باوەریێ بئیسلامێ بینیت، ناڤێ وی مێنائێم بوو. ناڤێ خۆ کربوو ئەحمەد. هۆسا بیرا ساسۆنی لێ دهێتەڤە:

«وەکی شێخەکی جلکێن کەسك و کولاڤەکێ کەسك لبەر بوون. یێ بچاڤەکی بوو و دەستێن وی دکەلاپچەکری بوون. من نەنیاسی. عەمرێ وی یازدە یان دوازدە سال بوون، دەمێ خێزانا وی ژ دهۆکێ بارکری. لوی دەمێ بابێ من ئەمینێ خزینا کنیسێ، بابێ وی یووسف، شاماش (چاڤدێرێ کنێسێ) بوو... وەختێ چووین، یێ یازدە یان دوازد سالی و یێ ب دوو چاڤان بوو. جێگری وێ شەڤێ هەمیێ ئەز ڕاگرتم و تەلەفوونا موتەسەرڕف کر. پۆلیسان دەست بسەر چانتەکێ تژی نفشتی دا گرتبوو... وی پرسیار ژ من کر کا ئەز وان هێمایێن لسەر دنیاسم یان نە... چونکی وی شکێن ئالا ئسرائیلی ژێ دبرن... من چ جاران ئەو ئالا نەدیتبوو و مە نەنیاسی. ئەز دگەل پلەدارەکێ پۆلیس بناڤێ ئەحمەد مستەفا چوومە مالا ئیبراهیم مەعالی... نێزیکی دەمژمێر چوارێ سپێدێ مە ئەو برە دەف جێگری و وی گووتە مە کا ئەو نفشتی چنە و ئەم هاتینە بەردان و هەرکەسەك بەرەف مالا خۆ بڕێکەفت.»

وەکی لسەری دیار بووی، بەهرا پترا شاهدێن جوهی ئاماژێ بوێ چەندێ دکەن کو دامەزراندنا دەولەتا ئسرائیلێ هۆکارەکێ سەرەکیێ گوهوڕینان د پێوەندیێن واندا دگەل جیرانێن وان یێن کورد بوو و دوو ئەگەرێت دی ژی بتایبەتی زیان گەهاندە تێکهەلیێن موسلمان و جوهییان ل کوردستانێ. یا ئێکێ هاتنا پەنابەرێن فەلستینی بۆ عێراقێ و کوردستانێ کو هەستێ گشتیێ خەلکێ دژی جوهییان ئازراند. وەکی مەعالم ئیبراهیم ژ زاخۆ

دبێژیت: «ڕۆژەکێ فەلستینیەك، حەجیەك و موفتیەك هاتنە زاخۆ و دەست ب هەوەکا دژی جوهییان کر و ڤەدگێڕا کا چاوا جوهییان فەلستینی دکوشتن و تاد.»[20]

نەعووم نەعووم ژ زاخۆیی ڤەدگێڕیت کو بەرەڤ سالا (١٩٤٠)ێ دوو سێ توندڕەوێن فەلستینیێن ئاوارە هندە ژوورێن جوهییان کرێ کربوون. ئێك ژ وان فەلستینیان ل دەڤ بابێ نەعوومی ئاکنجی ببوو. لسەر وان بوو هەر ڕۆژ خۆ نیشا ڕێڤەبەریا پۆلیسان دابا. لێ ڕۆژەکێ ئێك ژوان بەرزەببوو. بدویف بابێ زارۆکینیا خۆڤە، نەعووم چووبوو د ژوورا کابرایێ فەلستینی ڤە و وێنەگرەکا نوی دیتبوو تێڤە و دەست دابوویێ. لێ بابێ وی فەرمان دابوویێ کو وێنەگرێ بدانیتە وی جهێ ژێ ڕاکری. پۆلیسان ڤەکوولین دگەل جوهیێن کرێچی کربوون دا بزانن کا ئەو ئاوارێن فەلستینی کیڤە چووینە.

ئەگەرا دووێ یا توندبوونا دژواریان دژی جوهییان بەشداریا سوپایێ عێراقی د شەڕێ عەرەب و جوهیاندا ل سالا (١٩٤٨)ێ ل فەلستینێ بوو. یووسف گاملیێلی ژ دهۆکێ دبێژیت کو بەشداریا سوپایێ عێراقی دشەڕیدا و ئەنجامێن وێ یێن خراب بۆ عێراقیان توندی و فشار لسەر جوهیێن عێراقێ زێدەتر لێکربوون.

پشتی شەڕێ سالا (١٩٤٨)ێ، یێ کو عێراقییان بەشداری تێدا کری و هاتینە کوشتن، ئەم کەفتینە بن گڤاشتنەکا توند و ترسەکا کوژەك. بڕاستی، ئەم هەمی دەما دبن گڤاشتنێ ڤە بووین. لێ بەری شەڕی ئازادیا مە یا ئاخافتنێ پتر بوو؛ ئەم ب شەڤ ل چایخانان کووم دبووین. لێ پشتی شەڕی، هەر دگەل دەسپێکا تاری بوونا ئەسمانی ل دەورێن دەمژمێر (٢٠) یان (٢١)، مە دوودوو یان سێسێیە و بلەز قەستا مالێن خۆ دکر. کەس نەدوێرا بتنێ بێت و بچیت. کاودان بڕاستی نەخۆش ببوون. پشتی شەڕێ (١٩٤٨)ێ ل بازاڕی خەبەر دگووتنە جوهییان و تیڤلێن شتی د پیرەمێرێن جوهی وەردکرن.»

یازی ژنا مەعالم ئیبراهیمیە و ل دەمێ چاڤپێکەفتنێ دگەل وی یا بەرهەڤ بوو. بیرا وێ ل کەسەکێ زاخۆیی دهێت کۆ بەشداری دشەڕێ فەلستینێ دا کربوو: «حەجی مەدۆ ئێك ژ جیرانێن مامێ منێ مۆرداخ بوو. پلەدارەکێ سوپایێ عێراقێ بوو. گووتبوو دەیکا خۆ: «ژنێن ئسرائیلی بەشداری د شەڕیدا کر. لەوما هێزا مە یا بەرگریێ لاواز بوو.» ژنماما من ژی گووتبوویێ: «دێ بلا هەوە دوو ژ وانا (بۆ جحێلێت مە) دگەل خۆ ئینابانە».

دەیك و باب هەولا کێمکرنا ترسا زارووکێن خۆ ددەن

ژێدەرێن زاردەفکی و نقیسی دکۆکن ل سەر وێ ترسا ل دەڤ جوهیێن کوردستانێ ژ بەلایەکا گەنگاز ﴿ممکن﴾[21] پەیدا بووی. ئەو ترس بوان گوتگوتکێن ل سەر چارەنڤیسێ وان دهاتنە بەلاڤەکرن، پتر لێدهات. سەرهاتیا بهێت، هەر وەکی یێت بەرێ، ژ ناڤەندێن

سفیلێن کوردیێن جۆراوجۆر هاتیە وەرگرتن و وێ ترسێ بۆ مە دنەخشینیت ئەوا ل دەڤ جوهییان ژ جیرانێن وان و ژ حکوومەتێ پەیدا بووی. ڤیکتۆر بارۆخی ژ هەولێرێ سەرهاتیا گاڤێن ترسەکا مەزن ل دەڤ ڕەڤەندێن جوهی ل باکوورێ عێراقێ بۆ ئۆتۆ جاسترۆی ڤەگێرایە.

«ئەو ڕۆژا مە بڕیار دای کۆچبەری ئسرائیلێ ببین، دەمێ دامەزراندنا دەولەتێ هاتیە ڕاگەهاندن، عەرەبا و خەلکێ نەجوهی ڕەفتارا خۆ دراستا مەدا گوهارت. «هوین بۆچی دێ چنە ئسرائیلێ؟» هەروەسا دگووت: «هەکە وەسا بیت ئەم دێ هەوە کوژین.» ڕۆژەکێ ل دور مالان زڤڕین و فەرمانا دەرنەکەفتنا ژ مالێ ڕاگەهاند و کرە گازی : «هەرکەسەکێ مالا خۆ بجە بهێلیت دێ هێتە کوشتن» ئەم دمالڤە بووین و دگریاین. وان دگووت کۆ دەمژمێرەك تا دووێن دی، دێ هێن مە هەمیان کوژن. ئەم دگریاین و مە زاد نەدخوار. مە ڕۆژی دگرت. ما مە چی دی پێ چێ دبوو؟ دەیك و بابێن من د خەما یێن بچویکتردا بوون کو ژیێ وان دناڤبەرا دوو تا چوار سالاندا بوو... مە ل ڤاتێ ئێکێ ساخۆبەك (سندووقەکا نانی) هەبوو. بابێ من ئەز و برایێ من کرینە تێدا. وی ئەم دساخۆبێدا ڤەشارتین و نان دانا سەرمە و گووتە مە: «ئەگەر وان ئەم کوشتین و چوون، دڤێت هوین دەرکەڤن و بەرەف هەر جهەکێ هوین بشێن، بچن و خۆ قورتال کەن. ئەگەر ئەم بمرین، هوین دڤێت بميننە ساخ. ئەم یێن خەما هەوەدا.» ئەم دگریاین و ئەم هیچ دڤان ڕویدانان نەدگەهشتین. وان ئەم ڤەشارتین و گووتە مە: «نەئاخڤن. دەمێ دهێن مە بکوژن، نەکەنە گری. هیچ تشتەکی نەکەن و بێدەنگ بمینن. ئەو هەوە ل ڤێرێ پەیدا ناکەن.» وان دگووت: «هوین دڤێت بميننە ساخ. بەلکی هندە مرۆڤێن مە ژی بميننە ساخ. هوین دڤێت بچنە دەف وانا و ببێژنێ کۆ هوین دساخن.» لێ چ چێنەبوو و خودێ ڕەحم بمە بر و ئەو نەهاتن مە بکوژن. دەیك وبابێن مە ئەم ژ ساخۆبێ ئینانینە دەر و ددلشاد بوون. ئەم دبەختەوەر بووین و ئەم هەمی ل دۆر هەڤ خرڤە بووین. گووتە مە «وان ئەم نەکوشتین. وان جوهی نەکوشتن و پاش ئێخست. لێ ئەم نزانین هەتا کەنگی.» ئەم ددلشاد بووین و مە سوپاسیا خودێ دکر ئەم ژ مرنێ ڕزگار کرین.(٢)

ترسا ڕەڤەندێن جوهی ل گوندا گەلەك یا مەزن بوو.

گەف و هێرشێت عەشیرەتان
زاخۆ و دهۆك

ژێدەرێن جوهی دوو ڕویدانێن زاخۆ ڤەدگێڕن. ئێك ژ وانا بەحسێ گەفێن عەشیرەتەکا نێزیکی زاخۆ ل سالا (١٩٤٩)ێ یان (١٩٥٠)ێ دکەت. شێخ قاسمێ زاخۆیی دگەل نێزیکی سەد زەلامێت خۆ جوهیێن دەوروبەران خرڤەکربوون و گەف ل مال و گیانێ وان کربوون. یا دووێ یا گرێدایە ب وێ گرژیا لدەمێ شەڕێ دووێ یێ جیهانی دناڤبەرا دەستهەلاتا ڕامیاری

و چـینا زەنگینـان ژلایـەکی ڤـە و ئەنـدامێن پارتیـا کۆمۆنیسـتا عێراقـی ﴿حزبـا شـیوعیا عێراقی﴾ و لایەنگرێت وان ژ لایەکێ دی ڤە پەیدا بووی. کاودانێن ئـابوورییێن خـراپ دەلیڤـە دابوو پارتیا کۆمۆنیست کۆ پشتەڤانیا چینێن هەژار بدەست خوڤـە بینیـت. ژێـدەرێن جوهی دیاردکەن کـۆ بـەلاڤکرنا ڕۆژنامـە و ئاگەهـداریان و ڕێکخسـتنا خۆنیشادانانێن دژی ڕژێمـێ، ژ بزاڤێن کۆمۆنیستێن زاخۆ بوو. ل زاخۆ کۆمۆنیستێن ژ هەمیا توندڕەوتر ژ خێزانا ئیساکۆی بــوون؛ کــو بەشــداری د وان خۆنیشــادانانێدا دکــر ئــەوێن دژی ڕژێمــێ و دژی زەنگــین و دەرەبەگێن مـەزنێن خێزانا شـەمدین ئاغایێ خـۆ ب پارێزەرێ جـوهیێن دەڤـەرێ دهـژمارت، دهاتنە سازدان.

دبیت ژ ئەگەرێ ڤەگێڕانا وان ڕویـدانان چـل سـالان پشـتی هینگـێ، ڕویـدانێن گـەڤێن شـێخ قاسمی و یێن کێشا دناڤبەرا ئیساکۆی و شەمدین ئاغایدا هاتبـنە تێکـەلکرن. جوهی دهـەردوو حالەتاندا پشتڕاست دکەن کو عەشیرەتێن دەوروبەرێن زاخـۆ «ب مـەرەما کوشـتن و تـالان کرنـا جوهییـان» هـاتبوون و جوهییـان ژی ژ ترسـێت ژیانـا خـۆدا خـۆ دمـالێن خۆڤـە ڤەشـارتبوو. ئەگەر پشت و پشت بزڤـڕین، دبیت بیرهـاتنێن خونیشـادانێن دژی ڕژێمـێ و شـەمدین ئاغـای دگەل گوتگوتکێن گەڤێن عەشیرەتان دژی جوهییان هاتبـنە تێکـەلکرن. خونیشـادانێن خێزانـا ئیساکۆی دژی شەمدین ئاغـای وەل حـاجی ئاغـایێ ڕێڤەبـەرێ باژێرڤـانیێ کربـوو کـو داخـوازا هاریکـارییێ ژ وان عەشـیرەتێن پەیوەنـدیێن خوینێ دگەلـدا هـەین، بکـەت کـو سـندی، گـولی و سـلێڤانەی بـوون. دبێـژن دەمـێ عەشـیرەت گەهشـتینە نێزیکی زاخـۆ، قایمقـامێ بـاژێری کـو کریستیانەکێ ب ناڤێ ئەلعەزاربەگ بـوو، بـەزیبوو دەڤ حـازم بـەگ و حـاجی ئاغـای و داخـواز ژێ کربوو ڕێکێ نەدەنە عەشیرەتان، بهێنە ناف زاخـۆ و بـاژێری نەکەنـە گـۆڕەپانا شـەڕی. لـێ پێشتر شەقام ژ هەسپ و دەوارێن عەشیرەتان پر ببوون. (گورجی زاکێن) دوێ باوەرێدایـە کـۆ ئەو کێشەکا ڕامیاری بـوو دناڤبـەرا ئیساکۆی و حـازم بەگێـدا، کـو ژبـەر سـەرکەفتنێن مـالیێن حازم بـەگێ دناڤبـەرا وانـدا پەیـدا ببـوو. دەمـێ خـەلا گـەنمی و دەخـل و دانـی پەیـدا بـووی، کێشە دناڤبەرا واندا پتر لێهاتبوو. پشتی شەڕی ئـانکۆ ژ ١٩٤٣ێ وێڤـە بهـایێ گـەنمی گەهشـتبوو ٧٣٣ [٢٣] و وێڤـە (ل (١٩٣٩)ێ ب (١٠٠ بـوو). جۆتیـار و بکـران مفـا ژ ڤـێ دەلیڤـێ وەردگـرت. خۆنیشـادانێن دژی حـازم بـەگێ بەشـەك ژ ڤـێ کێشـێ بـوون. حوسـنی حـەجی راجی بـەگێ و عەبـدللا حـەجی راجـی بـەگێ ژ مـەزنێن تـاگرێن ئیسـاکۆی بـوون. جـارەکێ دخۆنیشـادانەکا مــەزنا دژی حــازم بەگێــدا، حــەجی ئاغــای عەشــیرەت دژی ئیســاکۆی ئازرانــدبوون. وەکــی داگیرکرنـا زاخـۆ لێهـاتبوو. بـابێ گـورجی کـۆ ژبـۆ کـرین و فرووتنـان چـووبوو گونـدێن دەوروبـەرێ زاخـۆ، داگیرکرنـا زاخـۆ ب «کەمـەرەکا مرۆڤـان ل دۆر بـەژنا زاخـۆ» دشـوبهینیت. موسلمان و جوهیێن زاخۆ دترسان نەکو ئەو هـاتبن خرابیـا جوهییـان بکـەن، لـێ دڕاسـتیێ دا وان دڤیـا ئیسـاکۆی بپەرچـڤینن.» ئـەڤێ کێشـێ سـێ ڕۆژان ڤەکێشـابوو. ل ڕۆژا چـوارێ ب

فەرمانەكا ژ بەغدا هاتی، سەروبەر تەنا ببوو و عەشیرەتان زاخۆ بجه هێلابوو. بابێ گورجی گوتبوویێ كو ل سەر ڕێكا خۆ ل دەرڤەی زاخۆ بشار ئاغایێ كوڕێ سالح ئاغایێ سندی دیتبوو كو پەیامەكا پشتڕاست كرنێ دەربارەی جوهییان دابوویێ: « جوهیێ من، نەترسە. ئارمانجا مە هوین نینن. بزڤڕە (زاخۆ) و بێژە پسمامێن خۆ... هەمی بنەمالا خۆ خرڤەكە و ببێژێ نەترسن. ئارمانجا مە جوهی نینن.»

بابێ گورجی دزڤریتە زاخۆ و ڤێ پەیامێ دگەهەنیتە بنەمالا خۆ. پشتی ماوەكێ كێم عەشیرەت ژ زاخۆ و دەڤەرێن دەوروبەرێ وێ دەردكەڤن و داویێ نەك ب كێشا ئیساكۆی و شەمدین ئاغای، بەلكو ب ترسا جوهییان دئینن[٤٢]. ئەڤ ڕویدانە پشتی كۆدتا رەشید عەلی ئەوا ئێمناهیا جوهییان ئێخستیە دمەترسیێدا، هاتبوو پێش. یا كو جوهییان ئەڤ كێشا نافخۆیی وەكو گەفەك دڕاستا خۆدا شرۆڤە كربیت، نیشاددەت تا چ ڕادە ڕۆژبرۆژ ترس و دوودلی ل دەف جوهیێن زاخۆ پتر لێدهات. گەلەك ژ وانا یێن پێزانین داینە مە، دیاركر كو گوتگوتكەك هەبوو كو لڕوژا هەینی دەمێ كوردێن عەشیرەتان بۆ خوتبا هەینیێ دهێنە باژێری، خوتبە دێ ل سەر پێدڤیاتیا كوشتنا جوهییان بیت. لشەڤا هەینیێ چاڤدێریا هێزێت عەشیرەتان ل ناف باژێری ژ یا هێزین حكوومی پتر بوو. دیار بوو كو مەلای دخوتبا خۆدا ڕاگەهاندبوو كو:«هەركەسەكێ خرابیێ ل جوهییان بكەت، ژلایێ عەشیرەتان ژیڤە و ژلایێ حكوومەتێ ژیڤە دێ هێتە سزادان.» هۆسا هەمی تشتەك بداوی هات». یا سەرنجڕاكێش ئەوە كو گەلەك ڤەگێر ژ دهۆكێ ئاماژێ ب گوتگوتك و گەفێن خوتبێن هەینیێ دكەن و دبێژن: «دا ژ بۆ كوشتنا جوهییان هێن». ساسۆن نەعووم ڤەدگێڕیت كو هەینیەكێ هاتبوونە ئاگەهدار كرن كو جوهییان تەنها ماوێ دوو دەمژمێران كات هەیە ژ دهۆكێ دەركەڤن. ساسۆن دبێژیت: «هەینیان گوندی داچنە نڤێژێ ل مزگەفتا دهۆكێ و دهاتە گووتن كو پشتی نڤێژێ دێ مە كوژن. ئەم گەلەك دترساین. مە دوكانێن خۆ دگرتن و خۆ دمالێن خۆڤە ئاسێ دكر.»

وەسا ڤەدگێڕن كو گەلەك ئەندامێن جڤاتا جوهیێن دهۆكێ ژوانا ساسۆن نەعووم، شلۆمۆ داود سەلمان و داود بیری داخوازا هاریكاریێ ژ سەعید ئاغایێ دوسكی كربوو. ئاغا وێ گاڤێ ل چایخانێ بوو. بیرا ساسۆن نەعوومی دهێت وان چ گووتبوو ئاغای: «ئاغا، ئەم دترسین. مە گوه ل هەمی جۆرە گوتگوتكان بوویە.» ئاغای بەرسڤدابوو: «هەوە چ ژمن دڤێت؟ هەرن، بۆ من نەخەمە.» ئەم وێ گاڤێ پتر ژ بەرێ ترساین. چونكی بەری هینگێ (د دۆخێن هۆسا دا) ئەوی ئەم پشتڕاست دكرین و ڤێ جارێ ب ئاوایەكێ دی بەرسڤا مە دا.»

شاندێ جوهییان سەعید ئاغا بجه هێلابوو. ل وی دەمی پزیشكەكێ جوهی ژ بەغدا بناڤێ دكتۆر یێهێزكێل ل دهۆكێ بوو. ئەو چووبوون داخوازا هاریكاریێ ژێ بكەن. دكتۆری تەلەفوونا قایمقامێ دهۆكێ كربوو كو لوی دەمی ل هەڤلێرێ بوو. قایمقام بلەز زڤڕی بوو

دهۆکێ و دگەل سەعید ئاغای و دکتۆر پێهێزکێلی ب ئۆتۆمبێلا خۆ هندە دەوری لناڤ کوولانێن دهۆکێ ڤەدابوون. هەر دوی دەمیدا زەلامێن سەعید ئاغای ل وان کەسان دگەڕیان ئەوێن ژ دەرڤەی دهۆکێ هاتین و ڕەوانەی گوندێن وان دکرن.

ئەڤجا ڕویدانێن زاخۆ و دهۆکێ ژ ئێک جۆر بوون. گوتگوتك و گەفێن کوشتنێ دژی جوهییان دبەلاڤ بوون. هەردوو ڕویدان ل ڕۆژا هەینی بوون و پەیوەندی ب وان ئەندامێن عەشیرەتان ڤە هەبوون یێن ژبۆ خوتبا نڤێژا هەینی دهاتن. ئەڤ ڕویدانە دناڤبەرا (١٩٤٨)ێ و (١٩٤٩)یدا هاتینە پێش. لێ گەلەکا بزەحمەتە بزانین کا هەردوو ل هەمان هەینیێ هاتینە گۆڕێ یان نە.

ئاکرێ

ل گورەی ئارییێ گابای ژ ئاکرێ، پشتی ڕاگەهاندنا دەولەتا ئسرائیلێ ل ساڵا ١٩٤٨ێ، گوتگوتکێن هاتنا عەشیرەتێن موسلمانێن دەوروبەر بەرەف ئاکرێ ژبۆ کوشتنا جوهییان بەلاڤ ببوون. ڕۆژەکێ خولامێن شێخ مستەفا مەلا جبرائیلی چووبوونە مالا بابێ ئارییێ و گووتبوویێ: «هەمی شێخ ل مالا شێخ مستەفا مەلا جبرائیلی کووم بووینە و داخوازێ ژ تە دکەن تو ژی لوێرێ بەرهەڤ ببی.» ئارییێ ڤێ چەندێ ژی دبێژیت کو ل وان ڕۆژان جوهییان ژبۆ خۆپاراستنێ دژی هەر جۆرە گەفەکێ ژ لایێ جیرانانڤە، خۆ بەرهەڤ کربوو. گەنجێن ڕەڤەندێ دناڤبەرا خۆدا گرووپێن دوو سێ نەڤەرە بۆ نۆبەدارییێ پێك ئینابوون. هەر جوهییەکی خۆ ب چەکەکێ گەرم یان کێرکەکێ یان هەر تشتەکێ کەتبا بەر لەپان، چەکدار بوو. لێ بەلێ هەرچاوا با، « جوهیەك نەدشیا وەکی موسلمانەکی چەکدار ببیت.» ڕەڤەندێ زێرەڤانێن جوهی د چەندین جهێت دەستنیشانکرییێت دگەڕەکێن خۆڤە دانابوون. زێرەڤان بەرپرسێن شەقامەکی، کوولانەکێ یان ژی یێن مالەکێ بوون. ئارییێ گابای دبێژیت: «مە خۆ گەلەك باشتر ژ ئەوا دشیانێن مەدا هەبوو، ڕێك خستبوو، دا هەرکەسەکێ هێرش کربا سەر مە، بساخی ژێ نەدەرکەفتبا.» دەربارەی بانگهێشتا شێخ مستەفا مەلا جبرائیلی ژی، بابێ ئارییێ پێنج زەلامێن چەکدار دابوونە دگەل خۆ و چووبوو وێدەرێ. «شێخی بابێ من دانیشاندبوو دەف خۆ و زێرەڤانێ وی ژی ل پشت وی مابوو ژپێرڤە. مەجیدێ پسمامێ من و راهامین و میخۆ و ئەزرا ژی لوێرێ بوون.» شێخی گووتبوو مەجیدی: «تو وەسا یێ هاتی مامێ خۆ بپارێزی، تو بێژی یێ هاتیە جهەکێ وەسا کو دبیت بەلایەکێ بسەری بینن. ئەگەر مە خرابیا وی ددلیدا هەبا، ئەرێ ما هەوە دا تشتەك ل هەمبەر ڤێ کووما مرۆڤان پێ چێ بیت؟» مەجیدی بەرسڤ دابوو: «شێخ، ئەم نەهاتینە شەری. هەوە گازی مە کریە و ئەم ڕێزێ ل هەوە دگرین. دگەل هندێ ژی ئەگەر هوین پێنجا ژ مە بکوژن، ئەم دێ سەدا ژ هەوە کوژین.»

ل داویێ، شێخی گووتبوو بابێ ئاریێ: «شێخ قەژۆ بجێلی و برایێن وی و مامێ وی شێخ قەییووم هاتینە کوشتنا جوهییان.» بابێ ئاریێ بەرسف دابوو: «ئەم نە بەرانین، ئەگەر شێخ قەژۆ هاتیە هێرشێ بینیتە مە، دێ تووشی بەرگریەکا دژوار بیت.» ژزاردەڤێ ئاریێ گابای، شێخ مستەفا مەلا جبرائیلی پێشنیار کربوو کو پێکڤە هێرشێ ببەنە سەر بنگەهێ پۆلیسان و چەکێ وان بدەست خۆڤە بینن و بگەهنە زێرەڤانێن جوهی. لێ بابێ ئاریێ گابای پەسند نەکربوو. بدیتنا ئاریێ گابای، شێخی دڤیا ئێکا هند بکەت کو جوهییان ئاریشە دگەل پۆلیسان هەبن. گرۆڤێ ویژی بۆ سەلماندنا ڤێ چەندێ ئەو بوو کو ئەگەر جوهیێن ئاکرێ کێشە دگەل عەشیرەتان هەبانە، داشێن ئازادانە بەرگریێ ژ خۆ بکەن. لێ ئەگەر دەست بسەر چەکێن پۆلیسان یان یێن دەولەتێدا گرتبان، ئێدی چ هێجەت نەدمان پێ ڕوویێت خۆ سپی کەن.

پشتی چەندەکێ، شێخ قەژۆی ئەو چەندە ماندەل کربوو کو چ جاران دلێ خۆ بربیتێ خرابیا جوهییان بکەت. مەزنێن بنەمالا خواجە خینۆی بپالپشتیا شێخ مستەفا مەلا جبرائیلی شێخ قەژۆ و برایێن وی دیتبوون. شێخ قەژۆی بتمامی ئەوچەندە ماندەل کربوو و گوتبوویێ: «بالعکس، من گوە لێ ببوو کو تو دا هێرشێ کەیە سەر جوهییان.» بدیتنا ئاریێ گابای، شێخ مستەفا مەلا جبرائیلی ئەڤ پیلانە گێڕابوو دا دناڤبەرا جوهیان و پۆلیسان یان حکوومەتێ گرژی دروست ببیت.

نموونێن خوارێ ژ ڕاپۆرتەکا بریتانی یا ساڵا ١٩٢٩ێ هاتیینە وەرگرتن و تێدا وەسا بەحسێ مستەفا مەلا جبرائیلی هاتیە کرن کو داکۆکیێ لئەوا هەتا ڤێرە مە د ڕاستا ویدا ئێخستیە بەرچاف، دکەتن؛ بتایبەتی لدۆر دژاتیا وی و شێخێن سوورچی و حەزا وی بۆ پیلانگێڕانێ:

«مالکەکێ گەلەك زەنگین... هیچ مایا خۆ دئاژاوێن قەزا ئاکرێدا، ئەوێن پشتی شەڕی هاتینە پێش، نەکریە. ئەو و شێخ عوبەیدللا (سوورچی) ڤێك ناکەن. خۆ وەکی لایەنگرێ حکوومەتێ نیشاددەت. لێ پێدڤیە چاڤدێریا وی بهێتە کرن، چونکی حەز ژ پیلانگێڕانێ دکەت.»

سندوور

ئەڤ ڕویدانێن نووکە ئەم دێ ئێخینە بەرچاڤ، ل گوندێ سندوورێ هاتینە پێش کو ل ژێر پاراستنا سەعیدئاغایێ دوسکی ژ دهۆکێ بوو. ل سالێن چلاندا چەندین جاران دەستدرێژی ل سەر جوهیێن عێراقێ هاتنە کرن. هێرشێن ژ هەمیان ناڤدارتر ئاژاوێن دژی جوهییان ل خزیرانا سالا (١٩٤١)ێ ل بەغدا بوون کو ب «فەرهوود» هاتبوونە ناڤکرن. بدرێژیا ڤان دەه سالان پەیوەندیێن جوهی و موسلمانان بتایبەتی ژبەر شەڕێ عەرەب و جوهیان ل فەلستینێ تێك چووبوون. ل کوردستانێ ژی گرژی دناڤبەرا عەرەب و جوهییان خورت ببوو و

دەزگەهێن ڕاگەهاندنێ مینا ڕادیۆیێن عەرەبی و ڕۆژنامان و پروپاگندەکەرێن عێراقی کو ل هەمی وەلاتی دگەریان و پشتەڤانیا عێراقیان بۆ کێشا خۆ بدەستڤە دئینا، ڕۆلەکێ کارا دڤێ چەندێدا گێڕابوو. بدیتنا سالح راهامین ژ سندووریێ کاودان دناڤبەرا سالێن (١٩٤٦)ێ و (١٩٤٧)ێ هێشتا ئالۆزتر لێهاتبوون: «دەمێ چریسکا شەڕی (ل ئسرائیلێ دناڤبەرا جوهی و عەرەباندا) هلبووی، وان (کوردێن موسلمان) دگووت: «ئەگەر ل فەلستینێ جوهی عەرەبان بکوژن، ئەم دڤێت جوهییان لڤێرە (ل عێراقێ) بکوژین.» ئێڤاریەکا هەینی ژمارەکا زەلامێن چەکدار ل سەر گرەکێ ل هنداڤی سندووریێ خرڤەببوون. نێزیکی دەمژمێر سێ یان چوارێ ئێڤاری بوو. ئەم چووینە دەڤ ڕیهسپیەکێ خۆ بناڤێ ساسۆن و مە گووتێ: «ساسۆن، هندە کوردا دژی مە خۆ خرڤەکریە. تو چ دبێژی؟» وی بەرسڤدا: «هوین ل ڤێرە بێکار چ دکەن؟ هەرن سەعید ئاغای ببینن و ئەو دێ زانیت چ بکەت.» دوو لاو دەم ل دەست بەرەف دهۆکێ کەفتبوونە ڕێ کو دەمژمێرونیڤا ژ سندووریێ یا دویر بوو. چوون سەعید ئاغای ببینن و کاودانێ دژواریێ کەفتینە تێدا بۆ بڤەگێڕن.»

سەعید ئاغای سەد زەلامێن چەکدار بەرهەڤ کربوون و گووتبوویێ: «هوین دڤێت بکێمیڤە بیستا هەتا سیها ژ وان بکوژن.» گەلەك ژ وێ چەندێ تووڕە ببوو کو زەلامێن عەشیرەتەکا هەڤڕك ب ڕێبەریا حەجی مەلۆی «تەعدایێ ل جوهییێن مە بکەن». سەعید ئاغا و زەلامێن وی وێ شەڤا هەینیێ بەرەف سندووریێ برێ کەفتبوون. تەنها ئەڤ چەندە بەس بوو کو ئەو عەشیرەتا هەڤڕك پێ ژ هێرشا خۆ بۆ سەر جوهییێن سندووریێ پاشگەز ببیت. بیست زەلام ژ وانا بۆ پاراستنا گوندی مابوون. شەڤا پاشتر چ چێنەببوو و ئەو ژی زڤڕیبوونەڤە. وەکی سالح راهامین دبێژیت: «سەعید ئاغای نامەك بۆ حەجی مەلۆی هنارتبوو و تێدا گووتبوویێ: «ما تو شەرم ناکەی دهێی جوهییێن من بکوژی و تالان بکەی؟ ئەگەر فەرمانەك (یا حکوومی) هەبا ئەز بخۆ بەری هەمیا دا وان برینم و کوژم، چونکی ئەو جوهیێت منن. تە بۆ چ زەلامێن خۆ هنارتبوونێ؟»

ئەڤێ ڕویدانێ گەفێن عەشیرەتان دژی جوهییێن سندووریێ بداوی ئینان. سەعید ئاغای وەسا بۆ حەجی مەلۆی تەکەز کربوو کو ئەو جوهی، جوهییێن وینە و ئەگەر فەرمانەکا گشتیا حکوومی ب کوشتنا جوهییان هەبا، ئەو بخۆ دا ب بجهئینانا وێ ڕابیت و بڤی ئاوایی نیشا ددەت چاوا ئاغای خۆ ب خودان و مالکێ خەلکێ ب هەمی واتا پەیڤێ دزانی. جوهی ژی ژ بۆ یا باش و یا خراب ملکێ ئاغای بوون.

هێرشا گوندێ گەرزەنگلێ

خێزانا ئیسحاق مێنائێم بەرەف گوندێ گەرزەنگلێ ل دەڤەرا مویسلێ کۆچبەر ببوو. چونکی لوێدەرێ دبوارێن چاندنێ، ڤەهاندنێ و بازرگانیێدا کار بدەست گەلەك جوهییان

کـەفتبوو. ئیسـحاق مێنـائیم وەسـا ڤـەدگێڕیت کـو پشـتی ڕاگەهانـدنا دەولـەتا ئسـرائیلێ ل (١٩٤٨)ێ عەشیرەتێن گۆران ل دوور بـەژنا گونـدی زڤـڕی بـوون و ل دەسـپێکا هێرشـا خـۆ ژبـۆ هۆشداری دانێ هندە گوللە بەردابوونە ئـەسمانی. گۆرانـان (٢٠٠) میـه، (١٠) هەسـپ و هێسـتر، (٣٠) بزن و (١٥) گوولك دزیبوون. هەر پـازدە خێـزانێن جوهیێن ئـاکنجی ل گونـدی ب پێـنج دەبانجا و دەه تڤـەنگان دچـەکدار بـوون. لێ ئـەو نەدشـیان بـەرهنگاریا پێنجی چـەکداران ژ عەشـیرەتەکێ بکـەن. لاوەکـێ جـوهی دەسـت ب بـەرهنگاریێ کربـوو و تەڤـە ل هێرشـبەران کربوو و هاتبوو کوشـتن. دوو جوهی و موسلمانەك برینـدار ببـوون. شـەڕی سێ دەمـژمێران ڤەکێشـابوو. پۆلیسـان هـەول دابـوو دزان بگـرن و ڕەوانـەی دادگـەهێ بکـەن. دزان بەشـەکێ بچویك ژ وی مـالی زڤڕانـدبوو. مۆرداخـای سـەیدۆ ژ شووشـێ کـو نێزیکـی ئـاکرێ یـە، گەلـەك جاران دچوو گەرزەنگلێ سەرا مامێ خۆ کـو خـەزویرێ وی ژی بـوو، بـدەت. ئـەو دبێـژیت کـو دسـەرەدانەکا ویـدا هنـدە کـوردێن چـەکدار کـو ژ هـەمی لاڤـە هـاتبوون، ل دەمـژمێر دووێ سپێدێ هێرش ئینابوو سەر گوندی و هەرچ تشتەکێ دشیانێن واندا بوو، بربـوو. «وان تشـتەك نـەهێلا، نـە میهـەك، نـە چێلەك، نـە دەوارەك. دەمـێ چووین، دەمـژمێر چـوار یـان پێنجـێ سپێدێ بوو.» پشتی هینگێ ئەو شێخێ خودانێ مالی، دگـەل پۆلیسـان هـاتبوو پـێش مـالێ خـۆ یـێ تـالانکری. لـێ پـا هاتنـا وی چ خێـر تـێ نـەبوو. لـەوما ڤـێ ڕویـدانێ هـزرا کۆچـبەربوونا بەرەڤ ئسرائیلێ ئێخستە د سەرێ جوهییاندا.

تاوانبارکرن و سزایێ زیندانێ دڕاستا جوهییاندا

پۆلیسـێ عێراقـی ل دەڤـەرێن کـوردان ژی یـێ چـالاك بـوو. ل (١٩٤٧)ێ وەزیـرێ کاروبـارێن دەرڤــەیێ عێراقــێ گووتبــوو کومیســیۆنا نەتــەوێن ئێکگرتــی ل فەلســتینێ: «چارەنڤیســێ جوهییـان ل ولاتـێن موسـلمان، ب ڕویـدانێت فەلسـتینێ ڤـە یـێ گرێدایـە.» تەنانـەت نـووری سەعیدێ سەرۆکێ وەزیران ب شێوەکێ نەئاسایی ڕاگەهاندبوو کو «جـوهی بارمتەنـە». وەکـی د سـەرهاتیێن خوارێـدا دیارە، جـوهیێن کوردسـتانێ وەکـی تـەڤایا جـوهیێن عێراقـێ کەتبوونـە بەر هەوێن لێگەریانێ، ڤەکوولینێ و گرتنێ.

زیندانی، ژبەر نامەکا ژ ئسرائیلێ بۆ هاتی

هەتا (١٤) گولانا (١٩٤٨)ێ پۆستەی دناڤبەرا عێراقێ و فەلستینێ دا بدرسـتی کـاردکر. پشـتی بداوی هاتنا وەکالەتا بریتانی لسەر فەلستینێ و دامەزرانـدنا دەولـەتا ئسـرائیلێ ل (١٥) گولانـا (١٩٤٨)ێ بەرپرسـێن عێراقـی هـەر نامـەکا ژ فەلسـتینێ هاتبـا، دەسـت ب سـەردا دگـرت و بـۆ پۆلیسـێ نهـێنی دهنـارت. پۆلیسـێ نهـێنی ئـەو کەسـێ نامـە بـۆ ژ فەلسـتینێ هاتبـا، دگـرت و ڕەوانـەی دادگـەهێ دکـر. ئەڤـە ل وی سـەردەمی کـو هێشـتا نامـە هنـارتن یـا ئـازاد بـوو و

سنوورێن هەر دوو وڵاتان دڤەکری بوون. دەسەڵاتدارێن عێراقی نامێن هنارتی ژ فەلستینێ بۆ هەڤوەڵاتییێن عێراقییێن بنیات جوهی وەکو بەلگە و بهانە ژ بۆ تاوانبارکرنا وان ب خیانەتێ و ب بزاڤێن سەهیۆنستی بکاردئینان. جوهی دهاتنە دادگەهـ کرن و زیندانی کرن، چونکی نامە بۆ ژ فەلستینێ دهاتن. حکوومەتێ ب هیچ ڕەنگەکی وەرگرتنا ڤان جۆرە نامان قەدەغە نەکربوو. گەلەك جوهی ب ڤی ئاوایی و ژ نشکەکێ ڤە هاتبوونە گرتن و کەتبوونە بن ڤەکوولینێ و هاتبوونە تاوانبار کرن. حکوومەتێ ئەو نامە بۆ هندە مەرەمێن دی دهلگرتن و خۆ ب ناڤەرۆکا وانڤە نەدوەستاند. دبێژن کو نەهـ چانتێن نامان ژ لایێ دەستهەڵاتدارێن بریتانی ڤە ژ فەلستینێ بۆ عێراقییان هاتبوونە هنارتن، دا چرایێ تووڵڤەکرنێ دڕاستا جوهییاندا هل ببیت. هەر ب وی ئاوایی بابێ یووسف گاملییێلی ژ دهۆکێ هاتبوو دەستەسەرکرن، چونکی نامەك ژ فەلستینێ بۆ هاتبوو هنارتن. مەعالم شالۆم شیمۆنی، ڕەبەنێ بەرێ یێ دهۆکێ، ل ئۆرشەلیمێ بوو. ئەوی نامەك بۆ وان هنارتبوو و گووتبوویێ: «بریتانی یێن ژ ئۆرشەلیمێ دەردکەڤن. موسلمان ژی دێ چن. دێ حکوومەتەکا جوهی هێتەدانان. ئەڤە ئیرادا خودێ یە کو هوین بهێنە ڤێدەرێ.» ئەڤ نامە چ جاران نەگەهشتبوو یووسف گاملییێلی. دەستهەڵاتداران شەش هەیڤا نامە ڕاگرتبوو و «ل داوییێ هاتنە دوکانا من و ئەز برمە زیندانێ. ل زیندانێ ئەز ب شفتەرکێ ڤە قوتام و گووتە من: «ڤێ نامێ بخوینە.» من بەرێ چ ئاگەهـ ژ وێ نامێ نەبوو. من خواند... بدەستێ هاخام شیمۆنی هاتبوو نڤێسین... ئەز کەلاپچە کرم و هنارتمە مویسل. دا من ب خاچێ ڤەکەن. سزایێ من مرنا ب خاچێ ڤە بوو.» یووسف گاملییێلی پاشی زانیبوو کو بابێ وی هەمی عێراق ژ بۆ ئازادکرنا وی تێکڤەدابوو. یووسف بخۆ دبێژیت: «بابێ من (٦٠٠) دینار هلگرتن... شەڤەکێ شیابوو نووری سەعیدی ببینیت و وی پارەی بدەتێ... ڕۆژا پاشتر دڤیا ئەز هاتبامە سزادان، لێ لێبوورینا من هات. وی نووری سەعید دیتبوو و (٦٠٠) دینار کربوونە ددەستادا... ئەوی (نووری سەعیدی) گووتبوویێ: «تو هندێ پیر و تە ئەڤ ڕێکە ژ بۆ دیتنا من گرتیە بەر... سەرخاترا تە دێ کوڕێ تە ڕزگار کەم.» شەڤا دڤیا ئەز بهێمە سزادان، نووری سەعیدی تێلێگرامەك هنارت. هەر وێ شەڤێ ئەز بەردام...»

یووسف گاملییێلی ب خێرا بەرتیلان و بەلکی ژی ژبەر داخباربوونا نووری سەعیدی ڕزگار بوو. د هندە حالەتێن دیدا کو دێ بەرچاف کەین، جوهییێن ب گونەهەکا سفکتر یان ب تاوانەکا سادە دهاتنە تاوانبارکرن، ب بەرتیلان دهاتنە ڕزگارکرن.

زیندانیکرن ب تاوانا هەڤکاری دگەل ئسرائیلێ

جوهییێن زاخۆ وەسا هزر دکر کو پتر ژ جوهییێن هەر باژێڕەکێ دی دپاراستی نە و ژوان پتر هەست ب تەناهیێ دکر. پشتی دامەزراندنا ئسرائیلێ جوهییێن زاخۆ هەست پێکربوو کو

ب ئاوایەکێ توند ژ لایێ دەستهەلاتداران ڤە کەفتینە بن چاڤدێریێ. ڕەئووف کەنتە وەسا ڤەدگێڕیت کو هەفت جوهیێن زاخۆ ب تاوانا ئەندامەتی یان هاریکاریا ڕێکخراوەکا سەهیۆنی هاتبوونە گرتن(٥٢). هەینیەکا تەباخا (١٩٤٨)ێ دەستهەلاتداران هەفت جوهی دەستەسەر کربوون و ل دۆر پەیوەندییێن وان دگەل فەلستینێ و سەهیۆنیان ڤەکوولین دگەلدا کربوون. پشتی ڤان ڕویدانان، جوهی بۆ خۆ ل دەف کاربەدەستێن پێچێبوویێن زاخۆ ل پالپشتەکی دگەڕیان. کریستیانەکێ زاخۆ بناڤێ نەمروود هەڤالێ بابێ ڕەئووفی بوو. دوو برایێن ڕەئووفی دناڤ ڕێزێن سوپایێ عێراقێدا ئامرفەوج بوون. ئێك ژوانا د شەڕەکیدا دژی مەلا مستەفا بارزانی هاتبوو کوشتن و یێ دی هێشتا یێ ساخ بوو. حەمیدێ کوڕێ نەمروودی چاف ب شمۆئێل گابایێ کوڕێ سەرۆکێ ڕەڤەندا جوهییان ل زاخۆ کەفتبوو و ئەو ژ مەرەما سوپایێ عێراقێ ل دۆر « هاتنا وان ژ بۆ گرتنا جوهیێن بەرگومان ل زاخۆ» ئاگەهدار کربوو. لوی دەمی قانوونا عورفی هێشتا یا بەرقەرار بوو. ل نیڤرۆیا هەینیەکا تەباخا سالا (١٩٤٨)ێ، کاربدەستان هەفت جوهی ژ وانا مۆشێ گابای، سەرۆکێ ڕەڤەندا جوهییان و سالح داوود، مۆشێ مهاجر، داوود عیججۆ، مەعالم ئیبراهیم، و بارۆخ نەسیم گرتن. ئەو بوێ تاوانێ هاتبوونە دەستەسەر کرن کو پارە دابوونە ڕێکخراوا سامانێ نەتەویێ جوهییان.

دوان ژ وانا ئانکۆ داوود عەججۆ (ناڤدار ب قووزوو) و سالح داوودی هندە کەس و کار ل فەلستینێ هەبوون.کوڕێ مۆشێ مهاجر داخواز ژ حەبیبێ کوڕێ ڕەئووف کەنتەی کربوو بچیتە دەف کوڕێ نەمروودی. چونکی پلەدارێن سوپای گەلەك جاران بۆ وێدەرێ هاتبوونە بانگهێشت کرن. وان دگووتە نەمروودی (خالۆ). ل داویێ هەر جوهیەکی پێنجی دینار دابا، داهێتە بەردان. ڕەئووف کەنتە دبێژیت کو «ئەو بەرتیل بوون.» هەر ئێکی پێنجی دینار خرڤە کربوون. لێ نە داوود عیججۆی و نە سالح داوودی ئەو بڕێ پارەی نەبوو. لەوما هەتا کوومکرنا پارەی، کاربدەستان ئەو د دوو ژوورێن جودا دا زیندانی کربوون و ئێخستبوونە بن چاڤدێریا سەرۆکێ زێرەڤانان. لێکۆلەرەکی دبەر ڤەکوولینا خۆڕا شەڤەك دانابوو داوود عیججۆی (قووزووی). داوودی بەرسڤ دابوو: «هوین شەرم ناکەن شەڤێ ل ئێکێ شتی من ددەن؟ هوین حکوومەتن، دێ هەڕن برایێ من (ژ فەلستینێ) بینن.» پشتی وەرگرتنا ئیفادێن وان و ستاندنا بەرتیلان، ئەو ژی هاتبوونە بەردان. سوپایێ عێراقی ژی ل دەمژمێر ئێکی سپێدێ زاخۆ بەرەف ئامێدیێ بجە هێلا بوو.

کۆچبەرییەکا نێزیك بەرەف ئسرائیلی

بەری کۆچبەربوونێ جوهی ژ لایێ جیرانێن موسلمان و دەزگەهێن میری ڤە ل بن گڤاشتنەکا مەزنا دەروونی بوون. وان خۆ بەرهەف دکر دا خانی و مالێ خۆ بجە بهێلن و

بەرەف ولاتەكی كۆچبەر ببن كو تەنها د تەوراتێ دا دنیاسی. پەیوەندییێن وانێن وی دەمی دگەل جیرانێن وانێن كورد و هەڤبەندێن وان ب ڤی ئاوایی هاتینە ڤەدگێڕن:

هوین دێ چنە فەلستینی

بیرا ساسۆن نەعوومی دهێت كو ئێڤارەكێ دگەل هەڤالێ خۆ مۆشێ ئاڤ چووبوونە كۆچكا سەعیدئاغایێ دوسكی؛ چونكی لوێدەرێ بەحسێ كۆچبەربوونا جوهییان بەرەف ئسرائیلێ هاتبوو كرن. ساسۆن دبێژیت كو ئاغای گوتبوو مۆشێ ئاڤ: «هوین دێ كۆچبەری ئسرائیلێ بن؟» « ئاغا ئەم نە ژوان جوهییانین یێن كۆچبەر دبن. ئەم دجیاوازین.» ساسۆن نەعووم ڤێ چەندێ ب دەنگەكێ هێدی وئارام، هەروەك مۆشێ بەرسڤا ئاغای دای، ڤەدگێڕیت. لێ ئاغای بەرسڤ دابوو: «تو درەوا دكەی.» و بئاوایەكێ كرێت گووتبوویێ: «هەرن، هوین دشێن بچنە فەلستینێ.» پاشی سەعید ئاغای بەرێ خۆ دابوو ساسۆن نەعوومی و هەر ئەو پرسیار ژێ كربوو. «من بەرسڤ دا: ئەم نەشێن كۆچبەر ببین، چونكی ئەم نەوێرین». سەعید ئاغای بەرسڤ دابوو: « تە ڕاستی گووت، لێ مۆشێی درەو كر.» ساسۆن هەروەسا دبێژیت كو مەلایەكێ بێشینكی كو ل كۆچكێ دما، گووت بوو سەعید ئاغای، كو نابیت دەرگەهێ ئاخفتنێ وەسا دگەل جوهییان ڤەكەت؛ چونكی ئەڤ چەندە دبیت وان بەرەف كۆچبەربوونێ هان بدەت.

گڤاشتنێن ئابووریێن بەری كۆچبەرییێ

جوهیێن عێراقێ كەفتنە بەر گڤاشتنەكا ئابووری ژی، كو تێرا خۆ ئەگەرێن پێدڤی ژ بۆ كۆچبەرییێ دكرنە ددەستادا. یووسف گاملیێلی و ساسۆن نەعووم كو ل دهۆكێ بازرگان بوون، دبێژن «بازرگانی بۆ جوهییان گەلەك ب زەحمەت كەفتبوو.» ساسۆن نەعووم دبێژیت: «موسلمانان ئێدی زێڕ نەدفرووتە جوهییان... وان دزانی كو كاودانێن وان ددژوار بوون؛ فلان كەس هاتبوو كوشتن، فلان هاتبوو بەرزەكرن و ل داوییێ دڤیا هەر چووبانە... ئەڤە بوو ڕەڤتارا كوردان... كاودان دخراپ بوون.» ڕادێ كڕین و فرووتنان كێم ببوو و دەمێ كوردان پێ زانی كو دێ جوهی چن، باوەری كو مەرجێ سەرەكیێ كڕین و فرووتنا بوو، ب جوهییان نەما. ساسۆن نەعووم جیاوازیێ دئێخیتە دناڤبەرا كوردان «ئەوێن ئەم دڤیاین» و «بیانیان»، ئەوێن ژ نوی ژ گوندێن دی و ژ دەڤەرێت دی هاتینە دهۆكێ و عەرەبان كو «ددلێ خۆدا دینێ وان ژ مە دچوو؛ پشتی گرژیێن فەلستینێ وان ئێدی جوهی نەدڤیان.» نێزیك بوونا كۆچبەریا جوهییان وەل بازرگانێن جوهی كربوو كو تەڤەلایێن خۆ پێخەمەت خرڤەكرنا پارێ خۆ، ئەوێ بدەین ل دەڤ خەلكی بجه مای، دوو بەرامبەر لێ بكەن. گەلەكان ژبۆ خرڤەكرنا پارێ خۆ دەڤەرێن دەروبەر تێكڤەددان. بەری كۆچبەر ببیت، مەعالم ئیبراهیمی

بزاڤ كربوو پارێ خۆ ژ موسلمانێن دهڤەرا مویسل بستینیت. دگەل رەڤدا داویێ ژ كۆچبەرێن ژ زاخۆ هەتا بەغدا، بەرەف مویسل چووبوو. ل مویسلێ هەول دابوو پارێ خۆ ژ بازرگانێن نافخۆیی یێن كرین و فرووتن دگەلدا دكرن، بستینیت. موحەمەد شاكر، سەید كەدۆ و تاها قساباشی ژ وان بازرگانان بوون: «وان دڤیا خۆ ژ ڤەگەراندنا دەینا بڤەدزن. من پارێ خۆ ژ هندەكا ستاند و هندەكا ژی خۆ ژبەرهاڤێت.» دەمێ حكوومەتا بەغدا فەرمانا ستاندنا مالێ جوهیێن كۆچبەر دای، ملكێ گەلەك جوهیێن كوردستانێ ژ دەستا دەركەتبوو. دگەل هندێ ژی ژمارەكا كێما جوهییان شیان پێ ل ڤێ قانوونێ دابنن. ل ئادارا سالا (١٩٥١)ێ بەری دەستپێكرنا كۆچبەریێ، حكوومەتا عێراقێ بڕیارا «تجمید»ێ دانا سەر پارە، ئەرد و دارایییێن وان جوهیێن عێراقێ بجه دهێلن. ژبەر ڤێ بڕیارێ گەلەك جوهیێن زەنگینێن كوردستانێ مابوونە بێ پارە، چونكی هەمی سامانێ وان ژ كیس چووبوو. مەعالم ئیبراهیم دبێژیت كو ژبۆ سەرپێچیكرنێ ژڤێ بڕیارێ هندە پێنگاڤ هاڤێتبوون: «مە دەه كامیۆنێت سپینداران و كەلوپەلێت بازرگانییێن هەمەجۆر هەبوون...كو مە دڤیا بڤەگوهێزینە مویسل. من تەلەفوونا وەكیلێ خۆ كر و من داخواز ژێ كر بزویترین دەم خۆ بگەهینیتە زاخۆ. هەر دوی دەمیدا من زانی كو كەلوپەلێن برایێ من حەمۆی، ل باتیفا دەست ب سەردا هاتبوو گرتن... مەحمود شاكرێ وەكیلێ مەژی ئەندامێ جڤاتا مویسل بوو... هاتە زاخۆ چونكی من گوتبوویێ كو ئەڤە ئاریشەك نینە ئەز بشێم ب تەلەفوونێ پێ بئاخڤم... دەمێ گەهشتی، گووتە من: «تو دزانی كو بڕیارا بسەرداگرتنا مالێ جوهییان دەرچوویە و هەر جوهییەكێ هەولا قورتال كرنا مالێ خۆ بكەت، دێ ب پێنج سالێن زیندانێ و (٥٠٠٠)دیناران هێتە سزادان...» من ژی گووتێ چ بكەین. من داخواز ژێ كر چەكەكا بانكی ب برێ (٧٠٠) دیناران بناڤێ من دەربكەت. «چەك دێ ل دەف من بیت و تو دێ چی گازندێ ل دەف قایمقامی كەی. پشتی ڕایا چەند هەڤالەكان وەرگرتی، پلان پەسەند كر. نامەك بناڤێ خۆ ئانكو ئەحمەد شاكری نڤێسی و تێدا گووتێ كو وی برێ هەفسەد دیناران دابوونەف من ژبۆ كرینا دارا، كو دڤیا ل دەمەكێ دەستنیشانكری ب گەمیێ بەرەف مویسل بهێنە ڤەگوهاستن و قونتەرات هەشت هەیڤان بەری بڕیارا گرتنا مالێ جوهیان هاتیە ئیمزا كرن. داخواز ژ قایمقامی كربوو چارەكێ بۆ حالێ وی ببینیت. قایمقامی پرسیار ژێ كر بوو: «ئەرێ ئەڤ چەندە ڕاستە؟» ئەوی ب ئەرێ بەرسڤا وی دابوو و قونتەرات ژی نیشا دابوو. قایمقامی گووتبوویێ : «ئەز دێ پشتڕاست كەم و دێ بەرسڤەكێ دەمە تە.» ئەوی تەلەفوونەك بۆ باتیفا كربوو و ڤەكوولینەك كربوو. ئەڤجا فەرمان دابوو ئەو كەل و پەلێن ل باتیفا هاتینە ئاسێ كرن، بهێنە بەردان... هۆسا ئەم شیاین تشتەكی ژ بن لەپێت حكوومەتێ بینینە دەر. من (١٠٠) دینار بۆ قایمقامی و (٥٠)دینار بۆ حەجی قادری هنارتن، چونكی دەستێ هەردووكا دڤێ چەندێدا هەبوو.»

کاربدەستان رێ نەددا کو جوهی پارە و مالێ خۆ دگەل خۆ ژ عێراقێ دەربێخن. نەعیما شۆمەر دبێژیت کو هاتبوونە ئاگەهدار کرن کو نابیت ژن ژ چانتەکێ تشتان زێدەتر دگەل خۆ ببەت. ژبۆ چوونێ ژنێن بتنێ ل زەلامان دگەڕیان و زەلامێن بتنێ ژی ل ژنان. بدرێژیا رێکا سلێمانیێ-بەغدا، کوردەکێ موسلمان دگەل واندا بوو. ناڤێ وی عەبدلەجیدێ کوڕێ حەجی ئەمینێ مێکادێری بوو. ساسۆن های ژ کۆی سنجەق دبێژیت: «ئەوی پارێ هەمیان ڤەدگوهاست و دگەل مە هاتە بەغدا... ل بەغدا هەمی پارێ مە زڤراندە ڤە. فلسەك ژی بۆ خۆ هلنەگرت.» ئەڤ چەندە ل سلێمانیێ ژی هاتبوو کرن، چونکی جوهی نەدوێران پارێ خۆ دگەل خۆ ببەنە بەغدا. «ل هەمی رێکێ تەفتیشا پۆلیسان هەبوو... دا وی پارێ پەیدا دکەن بدەنەڤ حکومەتێ یان ژی بکەنە د بەریکا خۆدا و بەرتیل ژی ژ جوهییان دستاندن.» کەسەکی بناڤێ ئەبووبەکر ژ کۆی سنجەق گووتبوو کو (١٥٠٠) دینار ژبۆ قورتال کرنێ ژ خێزانێن جوهی وەرگرتبوون. هەر خێزانەکێ (٥٠) یان (١٠٠) دینار و سکێن زێڕی ددانەڤێ. دەمێ ئەو گەهشتینە بەغدا، پسمامێ وی دگەل نیڤەکا پارا هاتبوو. «من ئەو پارە ل خەلکێ سلێمانیێ زڤراندن و دوو رۆژان پشتی هینگێ، وی پارێ مایی هنارت. فلسەك بۆ خۆ نەڕاکربوو. لێ ئەو تشتێن ئەم نەشیابووین دگەل خۆ ببەین، ژ ئامانێن زیڤی و ختمێن جوان و نڤینێن تازە، مە بدیاری دابوونێ. ئەگەر ئەم شیابانە دا هەمی دەما دیاریان بۆ هنێرین. چونکی وی گەلەك ڤەنجیەکا مەزن ل مە کر.» (٢٦)

خاتر خواستن ژ جوهییان

بدرستی تەڤایا جوهیێن کوردستانێ دناڤبەرا ١٩٥١ێ و ١٩٥٢ێ بەرەڤ ئسرائیلێ کۆچبەر بوون. کورد دغەمبار بوون کو پەیوەندیێن وان دگەل جوهییان کو بۆ چەندین سەدان دزڤرین، هۆسا ژ نشکەکێ ڤە بهێنە برین. گەلەك جوهی دبێژن کو کوردان خەم و پەژارێن خۆ ژ چوونا جیرانێن خۆیێن جوهی دیاردکر. بیرا گەلەك جوهییان دهێت کو جیرانێن وانێن کورد هەتا بەردەرێ پاسێن بەغدا ژی دگەل وان دهاتن. ئسرائیل شۆمێر ئەوا ل کۆی سنجەق رویدای، بڤی ئاوایی دگێڕیت: «قایمقامێ کۆیە کو کوردەکێ سلێمانیێ بوو دڤیا لەشێ وان جوهیێن ژ باژێڕی دەردکەڤن، تەفتیش بکەت. وی دڤیا ناڤ و نفشێن کۆچبەرێن ناڤێن وان دلیستێدا هاتین، بزانیت. بیرا ئسرائیل شۆمێری دهێت کو ل دەمێ تەفتیشێ : «هەمیان وێ رۆژێ دوکانێت خۆ گرتبوون و د حەوشەکا مەزن ڤە کووم ببوون دا بەرێ خۆ بدەنە ژنان، دەمێ جلکێت خۆ ژبەر خۆ دکەن.» بگووتنا ئسرائیل شۆمێری شێخێ باژێڕی و خەلك «دژی وی ڕابوونە سەرخۆ و گووتێ: «بهێلە جوهی بچن.» وەسا دیارە کو «شێخێ باژێڕی» مەلا خوێز ئاغای هوشداری دابوو قایمقامی کو ئەگەر پلانا خۆ بجە بینیت، دێ هێتە کوشتن. لەوما ئەو ژ بڕیارا خۆ پاشگەز ببوو و جوهی شیابوون باژێڕی بێ ڕاوەستان بجە بهێلن.